

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Revius' Haman: Een uniek toneelstuk in de Over-Ysselsche sangen en dichten.

Oosterwijk-Mulder, Rianne

Citation

Oosterwijk-Mulder, R. (2023). *Revius' Haman: Een uniek toneelstuk in de Over-Ysselsche sangen en dichten.*

Version: Not Applicable (or Unknown)

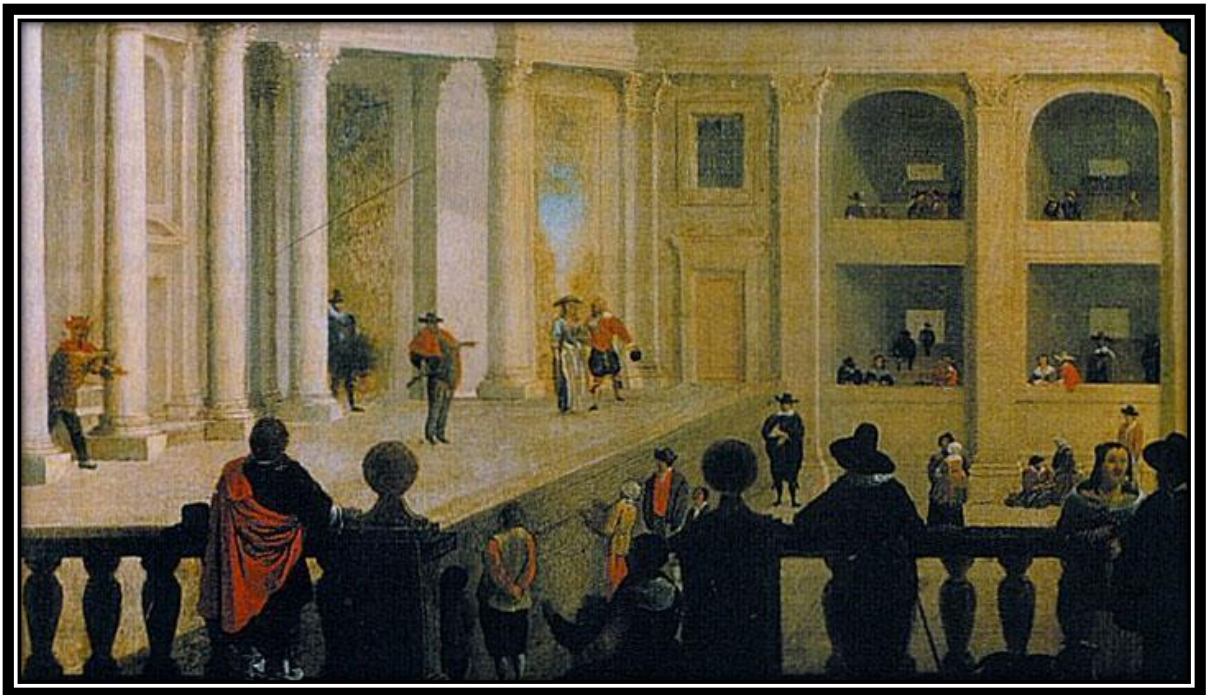
License: [License to inclusion and publication of a Bachelor or Master thesis in the Leiden University Student Repository](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3638265>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Revius' Haman

Een uniek toneelstuk in de *Over-Ysselsche sangen en dichten*

Afbeelding: 'De Schouwburg in 1653' van Hans Jurriaensz. van Baden

MA-scriptie (15 EC) Educatieve Master Nederlands
Faculteit ICLON / Geesteswetenschappen

Student: Rianne Oosterwijk-Mulder
Studentnummer: s2702800

Scriptiebegeleider: prof.dr. W. van Anrooij
Tweede lezer: dr. O. van Marion

Inleverdatum: 15 juni 2022

Inhoudsopgave

Voorwoord	4
Inleiding	5
Aanleiding en onderzoeksvraag	5
Kerk en toneel	5
Het treurspel als leesdrama	7
Relevantie van dit onderzoek	8
Onderzoeksmethode	9
Hoofdstuk 1 Het leven van Jacobus Revius	11
1.1 Revius' levensloop	11
1.2 Revius als predikant	12
1.3 Revius als schrijver	13
1.4 Revius en zijn tijdgenoten	14
1.5 Conclusie	15
Hoofdstuk 2 Analyse van Revius' <i>Haman</i>	16
2.1 De inhoud	16
<i>Structuur en inhoud</i>	16
<i>Personages</i>	17
<i>Focus</i>	19
<i>Thematiek</i>	20
2.2 De vorm	21
<i>Rijmschema, rijmgeslacht en accenten/heffingen</i>	21
2.3 Conclusie	23
Hoofdstuk 3 Analyse van Revius' <i>Over-Ysselsche sangen en dichten</i>	24
3.1 Verschijning en overlevering	24
3.2 De inhoud	24
<i>Een bundel naar zijn tijd</i>	24
<i>Opbouw in de Godsgeschiedenis</i>	25
<i>Titels en lessen</i>	26

<i>Thematiek</i>	27
<i>De Bijbel als basis</i>	29
3.3 De vorm	29
<i>Dichtvormen</i>	30
<i>Rijmschema, rijmgeslacht, accenten en heffingen</i>	30
3.4 Conclusie	30
Hoofdstuk 4 Positie van <i>Haman</i> binnen de <i>Over-Ysselsche</i>	31
<i>sangen en dichten</i>	
4.1 Plaats van <i>Haman</i> in de bundel	31
4.2 Een renaissancistische bundel	32
4.3 De vorm van de werken	33
4.4 Algemene thematiek	35
4.5 Conclusie	35
Discussie en conclusie	36
Bijlagen	38
Bijlage 1: Schematisch overzicht – analyse van het eerste deel van de <i>Over-Ysselsche sangen en dichten</i> , dat bestaat uit twee boeken	38
Bibliografie	86

Voorwoord

Voor u ligt mijn masterscriptie die dient als afronding van mijn Educatieve Master Nederlands die ik heb gevolgd aan de Leidse Universiteit. Na de afronding van mijn HBO-opleiding tot docent Nederlands in Gouda heb ik mijn studietraject vervolgd in Leiden, waarbij eerst een pre-master gevolgd moest worden eer er aan de master zelf kon worden begonnen. Aan dit traject van studeren is een einde gekomen en via deze weg hoop ik binnenkort zowel mijn Master Neerlandistiek als mijn eerstegraadsbevoegdheid te behalen.

Ik wil via deze weg dhr. Van Anrooij hartelijk danken voor de inspiratie, feedback en ondersteuning die hij sinds het begin van dit onderzoek bijna maandelijks heeft gegeven. Daarbij dank ik ook drs. A. Würth en studiebegeleider T. Egberts, die meermaals met mij mee hebben gedacht en ideeën hebben aangedragen. Ook de medestudenten en dr. O. van Marion, die mij tijdens een van de scriptieseminars van feedback hebben voorzien, wil ik niet vergeten. Zonder hen allen had deze scriptie niet op deze manier voltooid kunnen worden.

Hiernaast ben ik mijn ouders, familie en vrienden dankbaar voor de steun en adviezen die zij mij steeds hebben gegeven. Vooral aan mijn man ben ik veel dank verschuldigd, die mij motiveerde, inspireerde en mij, zeker in de drukke tijd van trouwen en het beginnen van een gezamenlijke huishouding, veel taken uit handen nam om mij daarmee meer tijd voor het onderzoek te geven.

Ik wens u veel leesplezier toe.

Rianne Oosterwijk-Mulder

Capelle aan den IJssel, 3 juni 2022

Inleiding

Aanleiding en onderzoeksvraag

In het jaar 1630 verscheen een bundel met gedichten van Jacobus Revius. Revius maakte een keuze uit de gedichten die hij had geschreven, zette ze in een volgorde die voor hem logisch was en bundelde zijn werk op die manier. De bundel verscheen onder de titel *Over-Ysselsche sangen en dichtten*. Halverwege de verzameling komt de lezer *Haman* tegen, een treurspel. Om verschillende redenen lijkt het voorkomen van dit treurspel in deze bundel opmerkelijk. Niet alleen vanwege de vorm die verschilt van de rest van de gedichten, maar evenzeer vanwege het feit dat een predikant een treurspel schreef in een tijd waarin predikanten normaliter juist predikten tegen toneel en theater (Duits 1996, p. 178). Het voorkomen van *Haman* roept de vraag op waarom Revius dit werk in zijn bundel heeft opgenomen. Dit aan Revius vragen is niet meer mogelijk, maar met een analyse van *Haman* en een analyse van de rest van de bundel kan in ieder geval de vraag worden beantwoord of *Haman* wel echt zo'n vreemde eend in de bijt is. Daarom richt ik mij in deze scriptie op de volgende onderzoeksvraag: Hoe verhoudt het treurspel *Haman* zich zowel qua inhoud als qua vorm tot de rest van Revius' *Over-Ysselsche sangen en dichtten*?

Kerk en toneel

Als aanleiding wordt gesteld dat het treurspel opvalt in de context van de overige gedichten. Het feit dat een gereformeerd predikant zelf een treurspel schreef en opnam in zijn bundel, zal de ene lezer meer verbazen dan de andere. Een verklaring hiervoor ligt in de wel of niet religieuze achtergrond die iemand heeft. Gereformeerde lezers zullen Revius herkennen als een predikant die gedichten schreef over God en het geloof.¹ Verschillende gereformeerde scholen worden nog steeds naar hem vernoemd. Een man van aanzien dus, maar wel een die toneel schreef. Dit roept vragen op, omdat ook vandaag de dag door gereformeerde predikanten wordt gewaarschuwd tegen het bezoeken van toneel en theater (Meeuse 2007). De manier waarop Jezus zijn leven heeft geleid, is het voorbeeld dat de christenen willen nastreven. Goed of fout baseren zij op Zijn leven, Zijn woorden en Zijn wetten. In Zijn wetten staat nergens letterlijk beschreven dat het bezoeken van theater toegestaan of verboden is, wat het discussiepunt ingewikkeld maakt. Uit Bijbelse geschiedenissen blijkt hoe Jezus grote groepen mensen aantrekt (vgl. de evangeliën Mattheüs, Markus, Lukas & Johannes) en hoe Hij hen benadert via het gesproken woord, niet zozeer via toneelstukken. Jezus gebruikt meer dan eens gelijkenissen in zijn toespraken: parabellen die ertoe dienen om een religieus of moreel idee te illustreren. Juist de kracht van taal komt in deze gelijkenissen naar voren; beelden kunnen een moeilijke boodschap vereenvoudigen en ver-

¹ Gereformeerd is in wezen de traditie van het steeds weer terugvallen op het eens gegeven evangelie – terugkijkend én vooruitkijkend. Gereformeerde kerken wereldwijd kun je vergelijken met een familie met een aantal karakteristieke trekken die niet iedereen in dezelfde mate vertoont. De meest kenmerkende gereformeerde karakteristiek is het Bijbelse 'én-én' op allerlei terreinen, zoals in Woord én Geest, vrijheid én wet, verbond én wedergeboorte, en belofte én ervaring; De Bruijne 2013, p. 151.

duidelijken. In Mattheus 13 legt Jezus uit waarom Hij in gelijkenissen spreekt, namelijk om de geheimen van het hemelse koninkrijk te kennen te geven aan de gelovigen. Ongelovigen zullen ze niet begrijpen, voor hen is de kennis van die geheimen niet weggelegd. Nergens lezen we over nabootsingen of acteerwerk als Jezus de menigten toespreekt. Eventuele zalvingen of andere symbolische gebaren berusten altijd op Goddelijke opdrachten en zijn daarmee niet te vergelijken met uitbeeldingen. Jezus geeft, voordat Hij naar de hemel gaat, Zijn volgelingen niet de opdracht om het evangelie uit te beelden, maar om het te preken: 'En Hij zeide tot hen: Gaat heen in de gehele wereld, predikt het Evangelie aan alle creaturen.'² Voor gereformeerde christenen kan dit tot op de dag van vandaag een argument zijn om toneel te verwerpen, ook toneel dat Bijbelse verhalen tot onderwerp heeft.

Verder heeft Jezus in Zijn leven meermaals gewaarschuwd tegen openlijke zonden, zoals dronkenschap, diefstal, overspel, etc. Als Jezus de mensen uit Zijn tijdperk daarvoor heeft gewaarschuwd, willen christenen van nu zich tegen diezelfde zonden wapenen. Toneel waarin openbare zonden worden nagespeeld, wordt om deze reden niet vaak bekeken door christenen die willen leven zoals Jezus dat deed, ook al zou het een afschrikwekkend doel dienen. Het bekijken van mensen die zich wel aan deze zonden schuldig maken, wordt gelijkgesteld aan het zelf uitvoeren van een zonde. Jezus benoemt zelf dat het begeren van een vrouw al gelijk staat aan het niveau van het zelf overspelig zijn.³ Meeuse, een gereformerd predikant, verwoordt dit in zijn boek *Schijn bedriegt* als volgt:

Als we in de Bijbel lezen over de toorn en straffen van God vanwege allerlei vormen van afgoderij en vanwege een zondig en onzedelijk leven in Israël, moeten we dit lezen met toepassing voor onszelf als we onder meer door het genieten van speelfilms meedoen met de afgoderij van deze tijd.
(Meeuse 2007, p. 26)

Het argument dat Meeuse aanvoert tegen speelfilms, is niet nieuw. Al in de Klasieke Oudheid werd het gebruikt om mensen ervan te weerhouden naar het theater te gaan. Kerkvader Augustinus bestreed rond het jaar 398 in zijn *Confessiones* het toneel op basis van zijn eigen ervaringen in het theater in tijden voor zijn bekering tot het geloof.

Ook sleepten mij mee de toneelvoorstellingen, die vol waren van de beelden van mijn ellenden en van voedsel voor het vuur van mijn hartstocht. Hoe komt het, dat een mens daar smart wil lijden, wanneer hij droevige en tragische dingen ziet, die hij toch zelf niet zou willen lijden? [...] Immers ook nu ken ik medelijden, maar toen in de schouwburg leefde ik mee in de vreugde en van de minnende, wanneer zij in schanddaad genot van elkaar hadden, ofschoon zij in het toneelspel dit slechts uitbeeldden, maar wanneer

² Bijbel met uitleg 2015: Markus 16:15, p. 1549.

³ Mattheus 5 vers 27-28: 'Gij hebt gehoord, dat [van] de ouden gezegd is: Gij zult geen overspel doen. Maar Ik zeg u, dat zo wie een vrouw [aan] ziet, om dezelve te begeren, die heeft alrede overspel in zijn hart met haar gedaan.' Bijbel met uitleg 2015, p. 1458.

zij elkaar verloren, dan was ik bedroefd als het ware door medelijden; en toch had ik in beide gevallen vermaak.
(Sizoo 2011, p. 50)

Honderden jaren na dit tijdperk van kerkelijke kritiek op het toneel, ontstond er toneel dat juist opkwam binnen de Kerk: het liturgisch toneel. Omstreeks het jaar 1000 werden in de kerkelijke eredienst liederen geïntroduceerd die waren opgesteld in dialogovorm. Deze dialogen moesten ervoor zorgen dat de kerkgangers meer betrokken werden bij de eredienst. Verwijdering van de Kerk lag namelijk op de loer, omdat de vaak onbegrijpelijke Latijnse prediking een verbinding tussen Kerk en volk vaak niet (voldoende) kon bewerkstelligen. Later werden verschillende Bijbelse geschiedenissen door middel van deze liederen daadwerkelijk nagespeeld, waardoor het kerkelijk toneel ontstond. Denk hierbij aan verhalen over Christus' begrafenis, de kindermoord te Bethlehem of de tragedie van Rachel (Knuvelder 1978, p. 284). Rond het jaar 1100 werd het kerkelijk toneel losgekoppeld van de eredienst. Het toneel van geestelijke aard werd niet meer in kerken vertoond, maar veel meer op andere plaatsen. Het toneel kwam steeds verder bij de Kerk vandaan te staan, waardoor de Kerk uiteindelijk niet alleen kritiek had op het wereldlijk toneel, maar ook op het zogenoemde geestelijke toneel. Deze kritiek hield stand en mondde in 1578 tijdens de Dordtse Synode uit tot een vijandige houding van de Kerk tegenover toneel. Een gevolg van deze bespreking in de Synode was dat in veel Hollandse steden geen spelen meer opgevoerd mochten worden (Duits 1996, p. 179). In 1637 herleefde de kritiek van de Kerk tegen het toneel, toen een nieuwe schouwburg in Amsterdam zou worden geopend met een opvoering van *Gysbreght van Aemstel* van Joost van den Vondel. Predikanten drongen in diezelfde tijd, ook wel gekenmerkt als de Nadere Reformatie, aan op meer innerlijke beleving van het geloof en een heiliging van de levenswandel. Bij deze heiliging hoorde o.a. het verlaten van de zondige wegen die veelvuldig voorkwamen in de meeste theaterspelen (Duits 1996, p. 181).

Het treurspel als leesdrama

Theaterspelen waren in de zeventiende eeuw in trek. In deze eeuw werden de toneelspelen vooral geschreven volgens de regels van het klassieke treurspel zoals die te herkennen zijn in de overgeleverde treurspelen van Seneca: met vastberaden karakters die tot een climax van hartstochten komen, en opgedeeld in vijf bedrijven, waarvan het eerste meestal de kortste is (Worp 1903, p. 246). In de tijd waarin Seneca leefde, de eerste eeuw voor Christus, werden deze toneelstukken niet alleen geschreven met het doel om uiteindelijk opgevoerd te worden. Sommige toneelstukken waren erop gericht om alleen gelezen of voorgedragen te worden, waardoor ze door latere onderzoekers *leesdrama's* werden genoemd. Deze leesdrama's waren vooral bedoeld om te lezen in (kleine) gezelschapskringen, zo stelt Hunink, classicus en vertaler van het Latijn (Hunink 2007, p. 37). Hunink beredeneert dit idee van leesdrama's met het argument dat Caesar en keizer Augustus ook toneelstukken schreven, terwijl zij beiden geen ambities voor het ontwerpen van theater zullen hebben gehad. Hun werken en die van Seneca

worden echter wel bestempeld als toneel en niet als een doorsnee gedicht, omdat zij zich strikt hebben gehouden aan de kenmerken van een treurspel. Wat een treurspel, ook wel een tragedie genoemd, precies is, wordt verwoord in het *Lexicon van drama en theater*:

Tragedie of treurspel is een van de dramatische genres (volgens de klassieke literaire theorie samen met het epos het meest hoogstaande genre) naast de komedie (blijspel), de tragikomedie en de klucht, inhoudelijk gekenmerkt door fatale gebeurtenissen die de hoofdpersoon, de tragische held, overkomen door het noodlot of die hij over zich afroept door het begaan van een tragische vergissing of door overmoed, en formeel gekenmerkt door een structuur die in grote lijnen volgens een vast stramien verloopt (proloog - drie tot vijf bedrijven, vaak gescheiden door een rei - slotlied).⁴

Ook Revius noemt zijn *Haman* een treurspel; hij zet deze aanduiding letterlijk in de titel in zijn *Over-Ysselsche sangen en dichtten: 'Haman. Treurspel.'* (Smit 2002, p. 153)⁵ Dit impliceert dat hij zijn werk heeft ontworpen volgens de vorm- en inhoudsregels van de klassieke tragedie.⁶ Toch lijkt Revius' *Haman* niet als een toneeldrama bekend te zijn geworden. Konst gaf bijvoorbeeld in 2003 een overzicht van treurspelen uit de jaren tussen 1600-1720. In zijn omschrijving spreekt hij niet over Revius of over zijn treurspel *Haman*. Sterker nog, hij benoemt dat er waarschijnlijk geen calvinist is geweest die zich met het toneeldrama heeft beziggehouden:

Naar het zich laat aanzien hebben auteurs die tot de rechtervleugel van de calvinistische kerk behoren zich evenwel niet met de dramatische dichtkunst beziggehouden – wat gezien de voortdurende kritiek op het theater van calvinistische zijde overigens ook alleszins verklaarbaar lijkt.
(Konst 2003, p. 14,15)

De Bruijn, historisch onderzoeker en schrijver en gepromoveerd op een biografie van Revius, geeft aan dat Konst het treurspel van Revius over het hoofd heeft gezien (De Bruijn 2007, p. 2). Zijn treurspel is in ieder geval niet gerekend tot de dramatische dichtkunst waar Konst over spreekt.

Relevantie van dit onderzoek

Enny de Bruijn heeft onderzoek gedaan naar de vraag of het wel zo vreemd was dat Revius een treurspel schreef. Zij verwoordt in haar analyse van *Haman* welke theologische overtuigingen van Revius terug te zien zijn in het treurspel. Ik wil mij

⁴ Algemeen Letterkundig Lexicon 2012, zoekterm: tragedie.

⁵ Smit 2002, p. 153. Wanneer ik gedichten van Revius citeer uit zijn *Over-Ysselsche sangen en dichtten*, doe ik dit aan de hand van de editie van Smit. De verwijzingen naar deze teksten betreffen alle verwijzingen naar deze bron en worden vanaf nu alleen in de lopende tekst door middel van de betreffende paginanummers aangegeven.

⁶ In hoeverre Revius' treurspel werkelijk overeenkomt met de klassieke tragedie, wordt uitgewerkt in hoofdstuk 2.

in dit onderzoek niet zozeer richten op de theologie achter het werk (al is een analyse hiervan wel vereist), maar meer op de verschillen en overeenkomsten tussen het treurspel en de rest van de gedichten van Revius. Mijn onderzoek is dan ook een aanvulling op de al bestaande literatuur over Revius' *Haman* en over zijn bundel. Ook kan mijn onderzoek een bijdrage leveren aan de discussie over de manier waarop er binnen de gereformeerde kerk over toneel, maar ook over Revius' gereformeerde leer wordt gedacht. Het antwoord op de vraag hoe *Haman* in de gedichtenbundel van Revius past, kan namelijk aangeven of er voor de gereformeerde gemeenschap aanleiding is om Revius voortaan te beschouwen als minder gereformeerd dan voorheen, of om de strijd tussen de kerk en het toneel van Revius te erkennen en te omarmen.

Onderzoeksmethode

Het doel van mijn onderzoek is aan te geven hoe *Haman* past binnen de *Over-Ysselsche sangen en dichten*. Om een gedegen analyse te kunnen geven, is het allereerst belangrijk een beeld te krijgen van wie de auteur is geweest; daarom zal ik in hoofdstuk 1 weergeven wie Revius was en hoe zijn leven is verlopen. Onder andere zijn functies als predikant en schrijver worden in dit hoofdstuk verwoord. Ik gebruik voor dit hoofdstuk met name de inzichten van Enny de Bruijn, die is gepromoveerd op een biografie van Jacobus Revius.

In hoofdstuk 2 besteed ik aandacht aan de analyse van het treurspel *Haman*. In dit hoofdstuk maak ik onderscheid tussen de vorm en de inhoud van het werk. Bij de inhoudelijke analyse geef ik naast een samenvatting van het treurspel een omschrijving van de deelthema's en geef ik aan hoe het treurspel wel of niet overeenkomt met het Bijbelse verhaal over Esther en Haman. Voor de analyse van de vorm richt ik mij op drie verschillende onderdelen, namelijk op het rijmschema, de rijmgeslachten en op de accenten/heffingen. Deze categorieën baseer ik op de zoekfunctie van de Nederlandse Liederbank, waar per lied onderscheid wordt gemaakt tussen dezelfde drie vormelijke kenmerken. Verschillende gezangen uit Revius' bundel zijn opgenomen in deze databank en worden onderscheiden door de verschillen in vorm. In de tijd waarin Revius leefde vormden onder andere deze drie vaste vormen een standaard voor het dichten en schrijven van treurspelen. Deze formele aspecten laten dan ook zien in hoeverre Revius zich aan de eisen van het klassieke treurspel heeft gehouden en of Revius zichzelf als vrije dichter of als man van zijn tijd presenteert.

In hoofdstuk 3 analyseer ik het eerste deel van de bundel die Revius uitbracht in 1630. *Haman* laat ik hierbij achterwege, omdat deze in het hoofdstuk ervoor al is uitgewerkt. Tijdens het lezen van de bundel analyseer ik de gezangen en gedichten aan de hand van de twee categorieën vorm en inhoud. In een bijlage geef ik geschematiseerd weer wat per gedicht opvalt aan dichterlijke kernmerken (vorm) en aan thema's (inhoud). Deze bijlage werk ik in een lopende tekst uit. Ik gebruik in dit hoofdstuk de analyse van Van Es, die de bundel van Revius van een globale indeling heeft voorzien, maar voeg daar zelf nieuwe schema's en overzichten aan toe om het belang van de juiste volgorde van Revius' werken aan te geven.

In het vierde hoofdstuk verbind ik de uitkomsten van het tweede en derde hoofdstuk met elkaar, door aan te geven op welke punten *Haman* verschilt en overeenkomt met de rest van de bundel. Dit doe ik opnieuw door zowel de vorm als de inhoud te vergelijken. Ook onderzoek ik de plaats die *Haman* heeft gekregen in de bundel en geef ik aan hoe die analyse van belang is bij de vraag of *Haman* een leestekst of een toneelstuk is.

Ten slotte geef ik aan van welke discussie er sprake is en trek ik conclusies over de vraag op welke manier *Haman* past binnen de rest van de bundel. Dit doe ik niet alleen door naar de kenmerken van vorm en inhoud te kijken, zoals in hoofdstuk 4, maar ook door Revius' visie op het geloof, tradities en dichtkunst daarin te betrekken.

Hoofdstuk 1 | Het leven van Jacobus Revius

1.1 Revius' levensloop

In het jaar 1586 kwam Jakob Reefsen ter wereld in Deventer. Al op jonge leeftijd verhuisde Revius als zoon van de burgemeester met zijn ouders naar Amsterdam, omdat de Spanjaarden de stad Deventer bezetten. Dit gegeven laat direct zien in welke tijd Revius is opgegroeid en in welke roerige tijd hij heeft geleefd. De Nederlandse Opstand was sinds 1566, het jaar van de Beeldenstorm, een feit en enkele jaren na Revius' geboorte ging deze opstand over in de Tachtigjarige Oorlog. De Lage Landen kwamen in die eerste jaren in opstand tegen Filips II, heerser van het toenmalig grote Spaanse Rijk. Waar de Spaanse heerser op zoek was naar eenheid in zijn rijk, verspreidden protestantse ideeën zich snel in de Lage Landen; ideeën die niet samengingen met de Spaanse overtuiging dat het Roomse Katholicisme het voor het zeggen had. In 1587 kwam Deventer (weer) in Spaanse handen en werd daar een roomse raad aangesteld. Dit was voor veel calvinisten en luthersens de aanleiding om weg te vluchten naar andere steden of gebieden (Toet 1991, p. 43). Zo kwam Revius al vrij snel in Amsterdam terecht. Amsterdam lijkt de jeugd van Revius te hebben gestempeld. De welvaart die de stad op dat moment doormaakte, zeker in vergelijking met zijn oorspronkelijke geboortestad, heeft Revius de liefde voor landen en tijden, voor wetenschap en schoonheid, voor literatuur en muziek bijgebracht (De Bruijn & Florijn 2006, p. 23).

In het jaar 1604 begon Revius met zijn studie theologie aan de universiteit in Leiden. Het was zijn wens, en eveneens die van zijn vader, om opgeleid te worden tot predikant. Lessen kreeg Revius van onder anderen de hoogleraren Gomarus en Arminius. Deze twee theologen kwamen in diezelfde tijd recht tegenover elkaar te staan, vanwege Arminius' kritiek op de uitverkiezing. De uitverkiezing kan worden uitgelegd als het dogma dat zegt dat alleen door God uitgekozenen zalig kunnen worden. Arminius, die de vrije wil van de mens bepleit in plaats van Gods verkiezing, werd door zijn tegenstander weersproken met het gegeven dat alleen Gods genade ervoor kan zorgen dat een mens in de hemel kan komen. Gomarus, die fel achter dit standpunt bleef staan, kreeg Revius aan zijn kant. Revius werd op den duur de discussie moe en wisselde na drie studie jaren van universiteit. Hij studeerde uiteindelijk af in Franeker. Na enkele jaren in verschillende landen en plaatsen te hebben vertoefd, werd hij uiteindelijk in 1614 beroepen als predikant in Deventer.

Zo keerde Revius als 28-jarige terug naar zijn geboortestad. Een jaar later trouwde hij met Christina Augustus. Samen kregen zij negen kinderen, van wie er al zes overleden voor zij de volwassenheid bereikten. In 1643 overleed op 23 december zijn vrouw en drie dagen later zijn dochter. Revius hertrouwde en leefde nog enkele jaren samen met zijn nieuwe vrouw. In 1658 werd Revius ziek en sprak hij de wens uit dat hij snel in de hemelse rust zou mogen ingaan (Toet, p. 56). Al eerder tijdens zijn leven schreef hij in een van zijn gedichten over de eeuwigheid:

Hier en hoor ik niet meer: aarde zijt gij, van de aard' genomen
en moet weer tot aarde komen.

Maar: al zijt gij stof en asse, 't eeuwig leven zult gij erven
vrij van sterven en verderven.

[...]

Uit het paradijs gedreven ben ik toenmaal, maar hoe schoon
is de hemel waar ik woon!

(p. 263)

In het jaar dat hij ziek werd, 1658, overleed Jacobus Revius. Zijn lichaam werd in de Pieterskerk te Leiden bijgezet en zijn naam werd opgenomen in de registers van de kerk. Wie vandaag de dag het begraafboek van de Pieterskerk raadpleegt, vindt de naam van Revius echter niet terug, omdat de onderkant van de pagina is afgesneden. Dat zijn naam niet meer is terug te vinden past wonderwel bij Revius' eigen overtuiging, namelijk dat de mens slechts een tijdelijk wezen is:

Wat is den mensch, zijn loop, sijn hoop, sijn jacht?

Het is een bloem die voor een wijl men acht

[...]

Het is een spoel die door het web men schiet

Het is een snuck en daer na is het niet.

snuck: ademsnik

(p. 38)

1.2 Revius als predikant

Zoals beschreven, kwam Revius ter wereld in de tijd van de Nederlandse Opstand en groeide hij op tijdens de Tachtigjarige Oorlog. In het jaar 1609 ving een wapenstilstand aan, die uiteindelijk twaalf jaar zou duren en bekend zou komen te staan als het Twaalfjarig Bestand. Tijdens deze twaalf jaar begon Revius zijn loopbaan als predikant. Hoewel een wapenstilstand doet vermoeden dat er meer rust zou heersen in oorlogsgebied, was dit in de Lage Landen niet het geval. In de gereformeerde kerk was de discussie ontstaan over de predestinatieleer, de discussie die werd geleid door de aanvoerders Gomarus en Arminius. Met deze twee theologen als voormannen, ontstond er een splitsing tussen de remonstranten, geleid door Arminius, en de contraremonstranten, volgelingen van Gomarus. Revius, een contraremonstrant, werd in 1614 benoemd als predikant te Deventer, waar hij de opdracht kreeg zich vreedzaam en moderaat te gedragen ten opzichte van zijn mededienaren, met als doel dat de remonstrantse beweging aan zijn kerk voorbij zou gaan (De Bruijn & Florijn 2006, p. 49). Het lukte Revius zich op deze manier op te stellen, wat vertrouwen wekte bij de gemeenteleden. Dit blijkt uit het feit dat hij werd verkozen als voorzitter van de classisvergaderingen, toen hij nog geen jaar predikant was.

Dat Revius dit vertrouwen kreeg en blijkbaar een geliefd persoon was onder zijn gemeenteleden, wil niet zeggen dat hij met alle winden mee waaide. Revius was een overtuigd gereformeerd christen, wat wil zeggen dat hij aandacht schonk aan de heiliging van de levenswandel. De tucht werd dan ook duidelijk gehanteerd

in de jaren dat hij in Deventer de gemeente leidde (Toet 1991, p. 124,125). Een zekere organist, Claude Bernard, stond verschillende malen onder censuur, omdat hij 'ruzie maakte met zijn schoonmoeder, danswijsjes speelde of tijdens de kerkdienst een borrel ging halen' (De Bruijn 2006). Dat Revius optrad tegen zijn gedrag, ondanks zijn voorliefde voor Bernards orgelspel en persoonlijkheid, laat zien dat hij het naleven van wetten en overtuigingen hoog in het vaandel had staan.

1.3 Revius als schrijver

De tijd waarin Revius leefde en de manier waarop hij zijn geloof beleefde, stemden de teksten die hij schreef.⁷ Tijdens zijn drukke jaren als predikant, schreef hij over wetenschap en kunst.⁸ Ook hield Revius zich bezig met poëzie en schreef hij gedichten, waarvan hij er in 1630 een aantal bundelde tot een geheel en die uitgaf onder de naam *Over-Ysselsche sangen en dichten*. Deze poëzie was duidelijk gereformeerd; de auteur was immers predikant van de Kerk die op dat moment de boventoon voerde. Revius geeft van zichzelf aan dat hij via de poëzie God wil loven, zijn medemensen wil stichten en het land en de Kerk die hij liefheeft ondersteunen. Zijn gereformeerde overtuiging is dan ook zeer herkenbaar in zijn werken; de lezers leken zich in zijn tijd zelfs meer in zijn poëzie te herkennen dan in de gedichten van Cats en Huygens, die een grotere bekendheid genoten onder de mensen (Kalff 1909, p. 404).

Rond het moment van uitgave van zijn bundel, kreeg Revius de vraag en opdracht om mee te werken aan een nieuwe Nederlandse vertaling van de Bijbel vanuit de grondtalen. Omdat delen uit het Oude Testament in het Hebreeuws waren geschreven en Revius deze taal beheerste, werd aan hem als corrector gedacht. Revius werkte mee aan deze vertaling van het Oude Testament. Dit was iets waar hij zelf belang aan hechtte, omdat hij tot dan toe in zijn preken gebruik maakte van de Deux-aes-bijbel, die alleen een vertaling van het Nieuwe Testament bevatte. Enkele jaren heeft hij zich met deze taak bezig gehouden. Al in 1631 bleek hoezeer zijn werk werd gewaardeerd, toen collega Baudartius hem schreef:

Wij prijsen Uwer E. neerstigheyt in het overlesen van ons werck, wenschen dat alle d'ander Heeren Revisoren mede soo neerstigh waren.

(Van Flensburg 1846, p. 182)

Met het vertalen van het Nieuwe Testament heeft Revius zich minder bezig gehouden. Niet dat hij dit deel minder belangrijk vond; hij schrijft in een van zijn brieven hoe belangrijk de nieuwe vertaling voor hem was:

⁷ Voor een overzicht van de thema's van zijn gedichten, zie p. 28 en 29 in hoofdstuk 3.

⁸ Te weten: een leven van David Jorisz, een verhaal van Pistorius' marteldood, het *Historia Pontificum Romanorum* en een geschiedenis van Deventer; Kalff 1909, p. 403.

Hetgeen gij mij te kennen geeft hoe sommigen weinig gunstig oordeelen over dit werk en den daaraan besteden arbeid, geloof ik licht en ik heb er geen erge smart over: dit werk is te heilig dan dat het iets zoude behoeven te duchten van de knabbelarijen van afgunstige kleine zielen. (Posthumus Meyjes 1985, p. 62)

1.4 Revius en zijn tijdgenoten

Revius leefde, zoals eerder beschreven, in een tijd waarin veel onrust was op het gebied van geloof en religieuze overtuigingen. Namen als Arminius en Gomarus zijn al eerder aan bod gekomen, maar Revius kende meer mannen die bekendheid genoten. Zo leefde hij tegelijk met Jacob Cats, die nog steeds bekend staat als 'Vadertje Cats' vanwege zijn overwegend didactische poëzie. Ook Constantijn Huygens leefde in dezelfde periode als Revius. Hij was eveneens lid van de gereformeerde kerk en zijn gedichten waren getekend door religieuze bewogenheid (Strengolt 1974, p. 5). Zowel Cats, Huygens als Revius hadden calvinistische overtuigingen, waarbij gezegd moet worden dat Revius directer en vollediger dan de andere twee zijn christelijke geloof verwoordde; het geloof dat hij afleidde uit de Bijbel en plaatste in zijn calvinistische geest (Van Es 1948, p. 165, 166). Opmerkelijk is dat alle drie de dichters zich, ondanks hun gereformeerde overtuigingen, bezig hebben gehouden met het schrijven van toneel; Cats schreef het blijspel over *De Koninglyke herderin Aspasia* (1655), onder Huygens werk valt de klucht *Trijntje Cornelis* (1653) en van Revius' hand verscheen het treurspel *Haman* (ca. 1630). Revius was in zijn tijd dus niet de enige calvinistische dichter die zich bezighield met toneel; wel schreef hij als enige zijn treurspel over een Bijbels verhaal.

Toneelstukken over Bijbelse verhalen kwamen in Revius' tijd vaker voor. Zo schreef Van den Vondel verschillende Bijbelse drama's, zoals *Het Pascha ofte de Verlossing Israëls uyt Egypten* (1636), *Joseph in Dothan* (1640) en *Lucifer* (1654). De Kerk was al jarenlang niet blij met de toneelspelen die werden geschreven, maar de opvoering van *Lucifer* zorgde voor een echte botsing tussen dominees en dichters (Duits 1996, p. 179). Het bezwaar van de dominees was dat de eer van God in het geding was, doordat Zijn hoogste gedachten en gevoelens werden verwoord en nagespeeld, iets wat niet voor mensen was weggelegd. Vondel verzette zich hiertegen en gaf aan dat het bijbels toneel volgens hem meer invloed had op de mensen dan de preken die werden gehouden (Duits 1996, p. 197). Er ontstond een brede maatschappelijke discussie, waarbij meerdere mannen van aanzien hun stem lieten horen. Zo uitten predikanten Voetius en Wittewrongel zich openlijk tegen toneelspelen en zetten zij die weg als 'sondige vleeschelicke hooghten, ende gansch onvruchtbare wercken der duysternisse' (Groenendijk 1989, p. 141). Door alle kritiek op het toneel en met name op het stuk *Lucifer* werd besloten de opvoering van dit stuk te verbieden. Hoewel het opvallend is dat Revius als overtuigd calvinist in dezelfde onrustige eeuw besloot een toneelstuk te schrijven, moet gezegd worden dat de discussie rondom Kerk en toneel zich vooral afspeelde nadat hij *Haman* al had geschreven en gepubliceerd. Mocht Revius zich tijdens het schrijven al wel bewust zijn geweest van de discussie die ging komen, dan laat zijn publicatie zien dat hij een onafhankelijke positie wilde innemen op cultureel

gebied, waarmee hij zich onderscheidde van andere stichtelijk schrijvende tijdsgenoten (De Bruijn 2007, p. 151).

1.5 Conclusie

De tijd waarin Revius leefde was op religieus gebied onrustig. In zijn tijd als gereformeerd predikant bewees Revius zich als een leider die trouw bleef aan overtuigingen en regels. Deze nauwkeurige navolging van de gereformeerde leer is zichtbaar in zijn schrijfwerk; in zijn bijdrage aan de Statenvertaling ging hij nauwkeurig te werk. Ook in zijn gedichten voerde zijn gereformeerde visie de boventoon. Opmerkelijk is het dat hij een toneelstuk schreef, *Haman*, iets wat in zijn tijd voor een gereformeerd predikant geen logische keuze is. Calvinistische tijdgenoten Cats & Huygens schreven echter ook een toneelstuk, al werden die iets later gepubliceerd. Ook de strijd tussen kerk en toneel ontstond pas na de uitgave van *Haman*.

Hoofdstuk 2 | Analyse van Revius' *Haman*

2.1 De inhoud

In de *Over-Ysselsche sangen en dichten* plaatste Revius halverwege de bundel een van zijn werken: *Haman, een treurspel*.⁹ Het treurspel vertelt het verhaal van Haman, die het plan opvat het Joodse volk uit te roeien. Deze Haman ontwerpt een galg voor Mardochai, een vrome Jood die niet voor hem wil buigen. Als Esther, het nichtje van Mardochai en tevens de vrouw van de koning, achter deze plannen komt, grijpt zij in. Het Joodse volk wordt gespaard en Haman komt zelf aan zijn eigen galg te hangen.

Structuur en inhoud

Het treurspel bestaat uit 876 verzen en is verdeeld in vijf bedrijven, waarin de verhaalscenes zich afspelen. Elk bedrijf wordt gevolgd door een rei. In dit treurspel zijn de reien gezangen waarin de geloofsthema's die achter het verhaal zitten, een duidelijke plaats krijgen.¹⁰

In het begin van het treurspel wordt vanuit Mardochai verteld wat er met Ahasveros is gebeurd: hij heeft zijn vrouw, de koningin, weggejaagd en is daarom op zoek naar een nieuwe bruid. De koning heeft zijn oog laten vallen op Esther, het nichtje van Mardochai dat onder zijn voogdij staat. Vervolgens bedenkt Haman dat hij het Joodse volk wil uitroeien. Mardochai gaat vasten en probeert Esther ervan te overtuigen dat ze moet opkomen voor haar volk. Dat lukt. Het eerste gedeelte eindigt met een gebed van Mardochai waarin hij God vraagt Zijn armen schapen te sparen. Het volgende gedeelte bestaat uit een gezang waarin Mardochai het Joodse volk, Abrahams geslacht, bezingt. Hij roept uit dat hij zich wel ergens zou willen verbergen voor het kwaad, vraagt God waar Zijn kracht nu is, belijdt dat zij als mensen hebben gezondigd en vraagt of God hen het leven wil geven.

Dan volgt het tweede bedrijf, waarin Haman het woord neemt. Hij spreekt uit dat hij blij is met Esther als nieuwe koningin, omdat ze hem heeft uitgenodigd voor een maaltijd aan het hof. Ook verwoordt hij zijn haat tegenover Mardochai – hij spreekt hier nog niet tégen Mardochai – vanwege het feit dat deze op straat niet voor hem wil buigen. Haman en Mardochai komen elkaar tegen, groeten elkaar (met een vloek), waarna Haman het volk oproept om de koning te eren boven God. Hierdoor ontstaat een woordenwisseling, tot het moment dat Abagtha, een dienaar van de koning, Haman komt roepen voor de maaltijd. Er volgt een rei waarin wordt gezongen over alle goddeloosheid die er is, zoals bij Haman. De zanger ziet het Joodse volk verloren gaan door Hamans haat en denkt dat de heftigheid en koppigheid van Mardochai deze haat alleen maar versterkt. Opnieuw eindigt het gezang met het gebed of God het volk nabij wil zijn.

⁹ Voor de analyse van *Haman* gebruik ik de editie van G.C. van Uitert. In deze editie zijn evidente zetfouten gecorrigeerd en is de versie van W.A.P. Smit (die ik gebruik voor de analyse van de *Over-Ysselsche sangen en dichten*) verbeterd. De verwijzingen naar de tekst van *Haman* betreffen allen verwijzingen naar deze bron en worden vanaf nu alleen als de betreffende versregels vermeld.

¹⁰ Voor een schematisch overzicht van deze thema's, zie tabel 1 op p. 20.

In het derde bedrijf spreekt Abagtha uit wat hij ziet gebeuren. Haman bedenkt het plan dat dat de man die door de koning het meest waardig wordt geacht, met een kroon op zijn hoofd op een paard door de stad mag rijden, veronderstellend dat hijzelf deze man is. Als blijkt dat niet Haman maar Mardochai deze man is en hij, Haman, dit plan dus moet uitvoeren bij Mardochai, volgt er een gesprek tussen Abagtha en Haman. Haman weigert eerst mee te werken aan zo'n eervolle waardering voor Mardochai, maar geeft toch toe als Abagtha aangeeft dat hij anders bij de koning in ongenade zal vallen. In de rei die volgt wordt Mardochai als vrome en rechtvaardige held bezongen. Uit het lied blijkt dat het tij gekeerd is: Haman kan Mardochai niet meer vernederen, maar moet hem eer bewijzen. Dat is de eer en het geluk dat aan een oprecht man als Mardochai is besteed.

In het vierde bedrijf vraagt Haman raad aan zijn vrienden: Tharsis, Zethar en Mares. In eerste instantie wordt door Hamans vrouw en zijn vrienden gevreesd dat hij vernederd zal blijven worden doordat hij Mardochai moet eren, tot een van de vrienden aangeeft dat de koning Haman vast niet bewust vernederd heeft. Diezelfde vriend verwacht ook dat Esther Haman goed gezind is, gezien het feit dat zij hem heeft uitgenodigd voor de maaltijd. In de rei die volgt, wordt gezongen over Esther die in tegenstelling tot koningin Vasthi, de ex van Ahasveros, wel aan tafel bij de koning wil zitten en door haar gehoorzaamheid het volk kan redden van een ondergang.

In het laatste bedrijf, het bedrijf met veruit de meeste versregels, vraagt Ahasveros wat Esther dwarszit en geeft zij aan dat zij en haar nageslacht gevaar lopen door Haman. De koning schrikt hiervan, wordt boos op Haman, die het vervolgens nog probeert goed te praten. De koning spreekt zich tegen zijn raadgever, Charbona, uit over de hoogmoed die een mens drijft wanneer hij een hoge positie bekleedt. Charbona wijst hem vervolgens op de galg die Haman voor Mardochai heeft opgericht. De koning deelt de opdracht uit om Haman aan die galg te hangen en de zegelring van hem af te nemen. De ring wordt vervolgens gebruikt om een jaarlijkse gedenkdag uit te roepen voor de redding van het volk. In de rei wordt deze redding bezongen, waar God alle eer voor krijgt. Daarna volgt nog een halve rei over de onfeilbaarheid van Gods raad, waarmee het treurspel wordt besloten.

Personages

Voordat Revius zijn treurspel begint, geeft hij weer welke personages een rol spelen in het verhaal. Allereerst is daar Haman, naar wie het treurspel is genoemd. Hij is de klassieke held van het verhaal die ten onder gaat, maar het is geen held die sympathie of medelijden opwekt bij de lezer. Zijn hoogmoed staat hem in de weg en wordt uiteindelijk ook zijn ondergang.

Daarnaast komt Mardochai, de oom van Esther, steeds weer terug in het verhaal. Hij is degene die Esther aanzet tot het redden van haar volk. Niet alles wat deze Mardochai zegt of doet komt overeen met de man die voorkomt in het Bijbelse verhaal. De Mardochai die Revius beschrijft komt geregeld opvliegerig of driftig over; deze karaktereigenschappen zijn toegevoegd door Revius zelf (De Bruijn 2007, p. 6).

Verder is daar Ahasveros, de koning. In Revius' treurspel krijgt de lezer de indruk dat hij zijn vrouw Vasthi heeft verstoten en dat hij Esther als zijn nieuwe vrouw liefheeft om meer redenen dan om haar uiterlijk, namelijk om haar deugdelijke gemoed.¹¹ Uit de Bijbel is dit niet zo direct af te leiden; daar staat dat Esther als maagd werd uitgekozen voor de harem van Ahasveros vanwege haar schoonheid.¹² Esther, de koningin, neemt een belangrijke plaats in binnen het verhaal. Zij komt echter pas zelf aan het woord in het laatste bedrijf. Daarvoor wordt er slechts óver haar gesproken en fungeert zij alleen als een verbindende schakel tussen Mardochoai, Haman en Ahasveros.

Zeres, de vrouw van Haman, krijgt van Revius een bescheiden rol in het verhaal. In het Bijbelse verhaal hoort zij, samen met Hamans vrienden, zijn klachten over Mardochoai aan en adviseert zij hem een galg te bouwen.¹³ Later wordt haar naam nog eenmaal genoemd als zij, samen met de vrienden, inziet dat Haman in de val is gelopen en zijn einde nabij is. Revius laat Zeres alleen dit laatste uitspreken; haar rol beslaat slechts vier versregels.

Over Charbona, de raadgever van de koning, en van Abagtha, de kamerling van de koning, valt in de Bijbel niet zoveel te lezen. Er staat beschreven dat zij twee van de zeven hovelingen waren die voor de koning werkten. Over Charbona wordt gezegd dat hij de opdracht krijgt om Haman aan zijn eigen galg op te hangen.¹⁴ De dialogen waarin Revius Abagtha en Charbona verder betreft, zijn door hem zelf (erbij) verzonnen. Revius' keuze voor Abagtha in plaats van voor een van de overige vijf hovelingen is verder niet te onderbouwen en lijkt daarmee een willekeurige keuze.

Tharsis, Zethar en Mares betreffen Hamans vrienden. Zij vertolken in het verhaal dezelfde rol als Hamans vrouw, Zeres. Over hen wordt in de Bijbelteksten niet meer verteld dan over zijn vrouw, maar Revius dicht de vrienden iets meer verzen toe dan Zeres. De rol van Tharsis is van deze drie het meest opmerkelijk, omdat hij in Revius' treurspel een vergelijking met een andere man maakt, wat niet in de Bijbel terug te vinden is (vers 509-526).

De bode heeft in het treurspel een rol die bestaat uit slechts twaalf woorden die dienen om Haman te halen voor de maaltijd. Revius heeft dit niet zelf bedacht, maar heeft het idee van de boden die Haman tijdens het gesprek met zijn vrouw en vrienden komen halen, ontleend aan de Bijbel. Het enige verschil is dat in de Bijbel wordt gesproken over boden in meervoudsvorm, terwijl Revius slechts een bode aan bod laat komen.

De rei bestaat uit Jodinnen in de rouw, zoals Revius dat zelf verwoordt (Revius 1630, p. 151). De omschrijving dat de Jodinnen in de rouw zouden zijn, is enigszins opmerkelijk. De Joodse meisjes gaan in hun eerste en tweede koorzang gebukt onder het lot van het Joodse volk, maar tegelijkertijd bidden zij vurig tot

¹¹ Vers 601, 602:

U schoonheyt is het minst dat my tot liefde trecket,
U deuchdelijck gemoet my meest daer toe verwecket.

¹² Bijbel met uitleg 2015: Esther 2:9, p. 777.

¹³ Bijbel met uitleg 2015: Esther 5:14, p. 782.

¹⁴ Bijbel met uitleg 2015: Esther 7:9, p. 783.

God of Hij het volk wil redden. De ondergang is nog niet geweest. Al vanaf de derde rei zingen de meisjes meer opgewekt, omdat zij zien dat God het volk redt door middel van de held Mardochai. De rouw is dan al verdwenen.

Focus

Het verhaal van *Haman* is afkomstig uit de Bijbel en wordt verhaald in het Bijbelboek *Esther*.¹⁵ Dit Bijbelboek onderscheidt zich van andere Bijbelboeken als het gaat om het spreken over de God van de Bijbel: *Esther* is namelijk het enige Bijbelboek waarin de naam van God niet wordt genoemd. Revius heeft er niet voor gekozen in diezelfde lijn het treurspel te schrijven; in zijn werk wordt geregeld de naam van God (ook wel Heer) gebruikt. Ondanks het feit dat de naam van God in het Bijbelboek niet aan bod komt, spreekt het boek duidelijk over Gods leiding in het leven van het Joodse volk en specifiek in dat van Esther en haar familie. Esther is dan ook het personage om wie het in het Bijbelboek draait.¹⁶

In het treurspel ligt dit anders. In het werk van Revius komen, zeker in de eerste helft, vooral Mardochai en Haman aan bod. De titel van het treurspel betreft het personage Haman, waardoor duidelijk wordt dat hij het hoofdpersonage is. Ook ziet de lezer dit terug in de samenvatting die Revius geeft voorafgaand aan het treurspel, die is vormgegeven als een acrostichon. Van boven naar beneden leest men 'Haman treurspel'.¹⁷ Dat Haman de hoofdrol vervult, is logisch met het oog op de definitie van het treurspel, waarin de held van een verhaal het noodlot over zichzelf afroept.¹⁸ Volgens deze officiële definitie wordt de held namelijk 'opgenomen in een proces van heroïsch lijden dat hem tot waanzin of zelfmoord brengt, of tot louterend zicht en verzoening.' Maar daar zit tegelijk het probleem, want Haman lijdt niet 'heroïsch'. In het hele stuk wordt Haman door anderen gezien als de boosdoener en aan het einde wordt hij zelfs aan zijn eigen galg gehangen, ondanks zijn smeken of de dood aan hem voorbij mag gaan. Hij sterft enerzijds dus niet als held vol bravoure, maar komt anderzijds ook niet tot een verzoening, doordat anderen hem die niet gunnen. Toch kan Haman als held niet vervangen worden door bijvoorbeeld Mardochai, die niet voldoet aan de eisen van de klassieke held. Mardochai lijdt niet, wordt niet tot waanzin of zelfmoord gebracht en komt niet tot nieuwe inzichten. Al in de rei na het derde bedrijf wordt Mardochai namelijk bezongen als de rechtvaardige, de eerlijke en vrome Jood; een rol die hij het hele stuk blijft vertolken. Zelfs letterlijk verwoordt Revius dit in de volgende strofe:

Waer onder Mardochai den helt
Oock sal met vreuchde sijn gestelt,
En daer de sterren blincken
Den soeten nectar drincken.
(vers 441-444)

¹⁵ Bijbel met uitleg 2015, p. 772-787.

¹⁶ Bijbel met uitleg 2015, p. 773.

¹⁷ Vers 1-14. Vgl. voetnoot 21.

¹⁸ Algemeen Letterkundig Lexicon 2012: treurspel.

De glorieuze levenslijn van Mardochai stijgt net zo hard als de lijn van Haman daalt (Van Es 1948, p. 183). Het draait in het verhaal echter niet om Mardochais verhoging; Revius is namelijk heel helder in het toeschrijven van alle eer aan God, die volgens hem onfeilbaar is:

Onfeylbaar is des Heeren raet.
Der bosen trots hy nederslaet.
(vers 871-872)

Hoewel Gods naam zoals gezegd in het Bijbelboek niet voorkomt, is Revius' grootmaking van God gebaseerd op de Godsverheerlijking uit het boek *Esther*.

Thematiek

Een duidelijk thema dat het hele verhaal doortrekt is het antisemitisme. De Jodenhaat komt bij de goddeloze Haman vandaan. Het godsdienstige volk is hierdoor het slachtoffer van een man die uit is op eigen eer. Uiteindelijk gaat hij aan zijn eigen eer ten onder. Hieruit blijkt uit hoezeer de nadruk wordt gelegd op de vergelijking tussen de slechte goddeloze en de godvrezende oprechte, waarbij de laatste het geluk toekomt. Dit geluk krijgt de godvrezende mens niet door zichzelf, maar door te vertrouwen op Gods plan en Zijn voorzienigheid. De algehele boodschap die onder het verhaal ligt, verwoordt De Bruijn als volgt: 'Alleen de ware gelovige weet door Gods genade het juiste gebruik van zijn verstand en emoties te maken' (De Bruijn 2007, p. 7).

Scène	Aantal verzen	Thematiek
Eerste bedrijf	1-58 (58)	verkiezing Ester, antisemitisme, gebed
Rei	59-142 (84)	zondebesef, roep om Gods kracht, berusting in Gods plan
Tweede bedrijf	143-276 (134)	haat, menseneer tegenover Gods eer
Rei	277-330 (54)	het kwaad van de goddeloosheid en ongehoorzaamheid, de zonde van de eigenwijze mens, gebed om Gods sturing
Derde bedrijf	331-420 (90)	menseneer, plannen van mensen tegenover Gods plan
Rei	421-480 (60)	gehoorzaamheid, oprechtheid, vroomheid, geluk
Vierde bedrijf	481-544 (64)	menselijk advies, vrees, vernedering
Rei	545-596 (52)	gehoorzaamheid, grootse daden
Vijfde bedrijf	597-826 (230)	schuld, hoogmoed, ondergang, dood, redding
Rei	827-870 (44)	redding, Gods eer
Halve rei	871-876 (6)	Gods onfeilbare plan, bestraffing van het kwade, beloning van het goede

Tabel 1: schematisch overzicht van de structuur en inhoud van Haman

2.2 De vorm

Zoals al is aangegeven, is het treurspel van Revius opgedeeld in vijf bedrijven, met de reien ertussen. De auteur laat hiermee zien volgens de eisen van het klassieke treurspel te werken. Het klassieke treurspel wordt immers als volgt opgebouwd: proloog, intredelied van het koor, drie tot vijf bedrijven, elk gevolgd door een koorlied met ten slotte een afsluitend lied, waarbij het koor de scene verlaat.¹⁹ Dat Revius zich netjes aan de regel van dit laatste slotlied heeft gehouden is opvallend, omdat in andere klassieke treurspelen uit Revius' tijd het werk doorgaans wordt afgerond na het vijfde bedrijf, zonder dat daar nog een rei aan wordt toegevoegd (Worp 1903, p. 246).²⁰ Niet alleen geeft Revius deze rei wél weer; hij doet zelfs nog een duit in het zakje. Direct na de laatste rei volgt nog een 'halve rei', bestaande uit 6 regels (vers 871-876). In deze halve rei wordt de conclusie uit het verhaal getrokken: Gods plan is onfeilbaar en wie op Zijn plan hoopt, komt niet bedrogen uit. Een mogelijke reden waarom Revius voor deze toevoeging heeft gekozen, is dat hij hiermee laat zien dat het hem niet alleen te doen is om het schrijven van een treurspel als vorm, maar ook om het grootmaken van God vanwege Zijn handelen in de geschiedenis. Dát is de boodschap die onthouden moet worden.

Worp beschrijft in zijn geschiedenis van het drama dat in de renaissance door Nederlandse dichters vooral de Senecaanse toneelkunst werd nagevolgd. Deze Senecaanse indeling bestaat uit vijf bedrijven, waarvan de eerste de kleinste is. Dit eerste bedrijf bestaat doorgaans uit een alleenspraak, waarin een personage het publiek duidelijk maakt wat er gaande is (Worp 1903, p. 247). Revius volgde dit gebruik door van het eerste bedrijf het kleinste te maken en hierin alleen Mardochai aan het woord te laten. Volgens de Senecaanse traditie wordt in het vierde bedrijf de handeling beëindigd, waardoor in het vijfde en laatste bedrijf de dood van de hoofdpersoon centraal kan staan. Revius volgt deze lijn niet na, waarschijnlijk om de reden dat hij enerzijds de eenheid van tijd en plaats wilde navolgen en anderzijds het Bijbelverhaal zo bijbelgetrouw mogelijk wilde navertellen. Volgens de Bijbelse versie dineert Esther drie maal met de koning en durft zij pas tijdens de derde keer te vertellen over Hamans galg. Drie keer dineren past niet binnen de eenheid van tijd, dus binnen 24 uur. In het toneelspel spreekt Revius dan ook van slechts één diner. Dit diner komt pas tijdens het vijfde bedrijf aan bod. Dit laatste bedrijf eindigt met de opdracht aan Charbona om Haman aan zijn galg te hangen, waarna alleen nog gesprekken tussen Ahasveros, Esther en Mardochai plaatsvinden. De ondergang van Haman wordt verder niet beschreven.

Rijmschema, rijmgeslacht en accenten/heffingen

De vijf bedrijven zijn geschreven in gepaard rijm, wat inhoudt dat de tweede zin op de eerste zin rijmt, de vierde op de derde, enzovoorts. Revius houdt zich bij het schrijven van de vijf bedrijven strikt aan dit rijmschema. Alleen de derde rei vormt een uitzondering in dit treurspel, doordat Revius hier gebruik maakt van

¹⁹ Algemeen Letterkundig Lexicon 2012: tragedie.

²⁰ Zoals bijvoorbeeld bij tijdgenoot Vondel. Deze stopte in *Joseph in Dothan* (1640) na het vijfde bedrijf; er is geen vijfde rei of een halve rij als slotlied opgenomen.

gekruid rijm. Alle andere reien, inclusief de extra halve rei, vormen een geheel met de bedrijven.

De klassieke dichter vormde zijn treurspel verder door in de eerste twee regels gebruik te maken van twaalf lettergrepen, gevolgd door twee regels die dertien lettergrepen bevatten. De eerste twee regels worden geschreven met mannelijke rijmwoorden, wat inhoudt dat de laatste lettergreep beklemtoond is. Bij de derde en de vierde regel wordt aan het einde van de verzen gebruik gemaakt van vrouwelijke rijmwoorden, die eindigen met een onbeklemtoonde lettergreep. Een voorbeeld hiervan is het eerste bedrijf van Joseph in Dothan, geschreven door Vondel:

Ziet Joseph, Rachels zoon, en Jakobs staf en stut,
Hier slapen in de hey, by dien bemoschte put,
Waer langs de heirbaen loopt naer Dothan, en die weien,
Daer hy zijn broeders zoekt: terwijl wy hemelreien.
(Vondel 1644, p. 7)

Waar *stut* en *put* beklemtoond zijn, zijn de laatste lettergrepen van *weien* en *hemelreien* die niet. De klassieke dichter houdt deze wisseling tussen mannelijk en vrouwelijk rijm vol tot het einde. Hoewel Revius zijn treurspel volgens de klassieke structuur heeft geschreven, is zijn volgorde wat betreft het mannelijk en vrouwelijk rijm omgedraaid. Zijn eerste twee regels beginnen namelijk met vrouwelijk rijm:

Xerxes, dien wy alhier oock Ahasueros noemen,
In voorspoet en geluck waer hogelijk te roemen
Indien hem quaden raet niet altemet en bracht
Tot saken die voorheen wel dienden bet bedacht.²¹

Deze volgorde hanteert Revius in zowel het acrostichon als in alle vijf de bedrijven. Het aantal verzen per bedrijf verschilt, wat ervoor zorgt dat de bedrijven 1, 3 en 5 niet alleen beginnen, maar ook eindigen met vrouwelijke rijmwoorden. Dit laat zien dat Revius zich in *Haman* niet strikt houdt aan gelijke delen.

Dit blijkt ook uit de reien die Revius tussen en na de bedrijven heeft geplaatst. Alleen de eerste en de laatste rei, de zogenoemde halve rei, beginnen met een mannelijk rijmwoord, terwijl de rest begint met een vrouwelijk rijmwoord. In vijf van de zes reien wisselen mannelijk rijm en vrouwelijk rijm elkaar af, waarbij de volgorde per rei verschilt. Door de verschillen tussen de rijmschema's van de reien, wisselt ook de volgorde van het mannelijk en vrouwelijk rijm per rei. Het meest opvallend is de vijfde rei, waarbij er alleen maar gebruik is gemaakt van

²¹ Vers 1-4. Vgl. voetnoot 17: Bij het begin van het eerste bedrijf wordt de telling van verzen herstart. Dit verklaart het verschil in inhoud bij dezelfde nummering.

vrouwelijke rijmwoorden. Deze willekeurigheid wijkt duidelijk af van de vaste structuur die de dichters uit de zeventiende eeuw erop na hielden.²²

In de renaissance werd bij het klassieke drama doorgaans gebruik gemaakt van een vast metrum, namelijk van alexandrijnen: zesvoetige jamben.²³ Revius schrijft in de eerste twee regels dertien lettergrepen, gevolgd door een derde en vierde regel die bestaan uit twaalf lettergrepen. Deze volgorde houdt hij strak aan in alle vijf bedrijven, van het eerste tot het laatste vers.

De reien vormen een uitzondering op deze structuur; ze wijken af van het strakke ritme dat in de bedrijven wordt gehanteerd. Daarbij geldt ook nog eens dat de zes reien niet bestaan uit even veel versvoeten. Zo bestaat de eerste rei uit verzen van vier en vijf versvoeten, de tweede uit drie en vier versvoeten en de vijfde uit vijf en zes versvoeten. Dit is opmerkelijk, is omdat de reien daarmee erg verschillen van elkaar en niet direct één doorlopend lied vormen. Een strofe van de vijfde rei kan immers nooit gezongen worden op de wijs van de tweede rij: de zanger komt dan ongeveer vier noten te kort. Qua inhoud verschillen alle reien duidelijk van elkaar. Het kan zijn dat Revius dit bewust heeft willen uitstralen door vijf, lees: vijf plus een halve, totaal verschillende reien neer te zetten.

2.3 Conclusie

Haman is gebaseerd op het Bijbelboek *Esther*. De meeste personages en scènes zijn terug te vinden in de Bijbel; enkele rollen heeft Revius uitvergroot of verkleind. In het treurspel blijkt al snel dat de ongelovige held het onderspit moet delven en dat alleen de oprechte gelovige overwint. Revius heeft de eisen van het klassieke drama grotendeels, zelfs bijna volledig, in acht genomen. Zijn verzen zijn stabiel en haast perfect. Wanneer hij afwijkt, doet hij dit om de nadruk te leggen op de eer die God toekomt, omdat Hij het leven van de Kerk spaart en leidt.

²² Vergelijk *Haman* met *Joseph in Dothan* (1940) van Vondel. Deze laat de reien in hetzelfde rijmschema, en daarmee in hetzelfde rijmgeslacht, doorlopen als waarin de bedrijven zijn geschreven.

²³ Algemeen Letterkundig Lexicon 2012: dramatische poëzie.

Hoofdstuk 3 | Revius' Over-Ysselsche sangen en dichten

3.1 Verschijning en overlevering

In het jaar 1630 verscheen een gebundelde uitgave van verschillende gedichten van Revius' hand. Vier jaar later werd een herdruk gemaakt van zijn bundel, niet vanwege de vele kopers en lezers van het werk, maar omdat Revius zelf nog wat toevoegingen wilde doen. De titelpagina werd enigszins aangepast en enkele nieuwe gedichten werden toegevoegd. Met deze hernieuwde uitgave vestigde hij opnieuw de aandacht op zijn bundel, in de hoop deze keer een grotere afname te bereiken (Smit 2002, p. 107). Zijn idee mislukte en opnieuw was het niet meer nodig om de bundel te herdrukken. Dat het maken van meerdere herdrukken niet nodig was, laat zien dat de gedichten van Revius niet veelvoudig werden gelezen en dat zijn bundel niet veel werd verkocht. Dit neemt niet weg dat sommige van zijn gedichten in de gereformeerde kringen wel lange tijd bekend zijn gebleven. Zelfs vandaag de dag wordt bijvoorbeeld op scholen of van kansels het gedicht 'Hij droech onse smerten' geciteerd, dat een plaats heeft in de bundel.²⁴ In 2011 maakte een groep christenen onder leiding van Leo Kosten een opname van één van de werken uit de bundel, namelijk *Haman* (Kosten 2011).

Zoals al eerder beschreven, kreeg Revius als dichter pas aandacht toen in 1863 een bloemlezing van zijn werken werd uitgegeven. In 1926 verscheen opnieuw een bloemlezing met aantekeningen van Chr. Stapelkamp. Pas in 1930 werd Revius' bundel in zijn geheel opnieuw uitgegeven, dit keer met noten en verwijzingen van de hand van W.A.P. Smit.²⁵ Hij heeft in zijn uitgave de volgorde van gedichten gehanteerd zoals Revius die heeft opgeschreven in zijn tweede uitgave in 1634, omdat deze volgorde waarschijnlijk het meest overeenkomt met hoe Revius het zelf heeft willen uitgeven. Hij heeft immers zelf de eerste editie verbeterd en aangepast. De editie van Smit heb ik in mijn onderzoek gebruikt bij de analyse van Revius' bundel.

3.2 De inhoud

Een bundel naar zijn tijd

In de renaissance ontstond de stroming van het classicisme, waarbij schrijvers en dichters aandacht kregen voor teksten die in de Klassieke Oudheid een belangrijke rol speelden. Ook de Bijbel behoorde tot een van die geschriften, al was de aandacht voor de Bijbel in deze jaren niet nieuw. Het classicisme duurde van ca. 1600 tot 1700; de periode waarin Revius leefde en actief was als dichter. Deze terugkeer naar klassieke werken is verschillende keren terug te zien in de bundel; in totaal bevatten 10 dichtwerken een verwijzing naar figuren en gebruiken uit de Klassieke Oudheid.²⁶ Zo spreekt Revius bijvoorbeeld in het gedicht 'Nacht ende dach' over Argus:

²⁴ Voor de inhoud van het gedicht, zie *Thematiek*, p. 23-25

²⁵ Smit 2002. Wanneer ik in hoofdstuk 3 en 4 Revius citeer, doe ik dit aan de hand van de editie van Smit. De verwijzingen naar deze teksten betreffen alle verwijzingen naar deze bron en worden vanaf nu alleen in de lopende tekst als de betreffende paginanummers vermeld.

²⁶ Vgl. gedichten 1, 24, 162, 177, 202, 283, 284, 285, 310, en 363 in bijlage 1.

Siet hoe de stille nacht op comende getogen
Als Argus haer vertoont met so veel hondert ogen:
Maer by den schoonen dach voorwaer en heeftse niet
Die met een ooge meer als sy met duysent siet.
(p. 15)

Argus was in de Griekse mythologie de reus die wel honderd ogen had en altijd twee ogen open hield om alles om zich heen goed in de gaten te kunnen blijven houden. In het hierboven geciteerde gedicht trekt Revius een vergelijking tussen God en dit personage uit de oudheid, waarbij God het, zoals verwacht, wint.

Na de renaissance volgde een periode waarin het verstand van mensen werd 'verlicht': men ging eigen ideeën navolgen in plaats van de aloude, traditionele overtuigingen. Revius heeft deze tijd niet meer meegemaakt, maar zou zich hier ook niet in thuis hebben gevoeld. Dit blijkt heel duidelijk uit de gedichten die hij schreef. Meerdere keren spreekt hij over het verstand van de mensen dat slim lijkt, maar dat niets is vergeleken bij Gods plannen en alwetendheid. Zo spreekt hij bijvoorbeeld over Gods wijsheid en dat van de mensen:

De wijsheyt vanden mensch, al praeltse noch soo seere,
Is louter onverstant en dwaesheyt voordien Heere.
De wijsheyt Godes die ten hemel ons geleyt
Is in des menschen oog' een blinde dommicheyt.
(p. 11)

Opbouw in de Godsgeschiedenis

De *Over-Ysselsche sangen en dichten* zijn door Revius zelf al in twee delen gesplitst. Het eerste deel noemde hij *Het epos der Godsgeschiedenis*, het tweede *Overige gedichten*. Inhoudelijk betekent dit dat in het eerste deel gedichten zijn opgenomen die gaan over wie God is, wie de mensen zijn en hoe mensen God kunnen leren kennen. In het tweede deel staan seculiere gedichten centraal: gedichten van politieke aard of gedichten die in opdracht van anderen zijn geschreven. In dit onderzoek richt ik mij vanwege de focus die ligt op Haman op het eerste, geestelijke deel van de bundel.

Revius heeft zijn gezangen en gedichten in de bundel volgens dezelfde volgorde als de heilsfeiten uit de Bijbelboeken in zijn bundel geplaatst. Hoewel hij ze niet in de volgorde van de heilsorde heeft geschreven, heeft hij er wel belang aan gehecht de Bijbelse volgorde zoveel mogelijk te handhaven (Van Es 1948, p. 168,169). Hij maakt in het eerste deel van de bundel een splitsing tussen het eerste boek en het tweede boek. Het eerste boek behandelt gedichten die gaan over het Oude Testament; in het tweede boek staat het Nieuwe Testament centraal. Zo gaan de eerste gedichten over de schepping, het eerste Bijbelboek Genesis, en de laatste uit zijn tweede boek over de wederkomst en het eeuwige leven, volgens het laatste Bijbelboek Openbaring. *Haman* heeft een plek gekregen aan het einde van boek één.

Opvallend is dat Revius in beide boeken begint met een gedicht tot lof van zijn Heere. Hij begint het eerste boek met een gedicht, getiteld 'Lof Gods' (p. 9). Het tweede boek begint hij met zijn 'Lof Jesu Christi' (p. 184). Revius maakt onderscheid tussen God de Vader die volgens het Oude Testament alle dingen schept en onderhoudt – zijn eerste boek uit het eerste deel – en Jezus Christus die volgens het Nieuwe Testament als zoon van de Vader naar de wereld kwam om mensen te verlossen van hun zonden – zijn tweede boek uit het eerste deel.

Titels en lessen

Veel gedichten krijgen een titel die past bij het gedicht. Sommige betreffen namen van de personen over wie geschreven wordt; denk o.a. aan de werken *Haman*, 'Mathusalem' en 'Lea en Rachel'. Andere gedichten krijgen een meer inhoudelijke titel, zoals 'Sonde', 'Blintheyt' en 'Verdorvenhey'. Deze gedichten bevatten veelal een beschrijving van het onderwerp, zoals een levensbeschrijving van de Bijbelse figuren of een uitwerking van het thema waarover is geschreven. Wat echter opvalt is dat veel gedichten (in totaal 69 gedichten) dezelfde naam dragen, namelijk 'T'selve', wat inhoudt dat het gedicht terugslaat op hetzelfde thema als het voorgaande gedicht. Uit de analyse van de bundel blijkt dat het voorgaande dicht doorgaans een algemene geschiedenisles beschrijven en dat de 'T'selve-gedichten' een praktische toepassing bevatten: lessen waar een mens in Revius' optiek gehoor aan zou moeten geven.²⁷ Vaak bevatten deze lessen de opdracht om op aarde heilig en naar Gods wil te leven, de blik vooral op de eeuwigheid gericht te houden en niet teveel met aards geluk bezig te zijn.²⁸ Wat verder opvalt is dat deze gedichten veelal in het eerste boek over het Oude Testament voorkomen en minder in Revius' tweede boek.²⁹ Dit komt overeen met de Bijbelse verdeling binnen de Testamenten: het Oude Testament spreekt meer over praktische wetten en geboden, het Nieuwe Testament meer over algemene thema's als zonde en genade.

Van Es gebruikt in zijn analyse van de bundel vier categorieën waaronder hij de oudtestamentische gedichten schaarde: Belijdenisgedichten, De wet, Bijbelverklaring en Bijbelherschepingen. Hoewel Revius' eerste boek door deze vrij algemene vierdeling goed gedekt lijkt te zijn, doen de categorieën niet volledig recht aan Revius' bundel. Van Es doet voorkomen alsof deze afdelingen elkaar, voor het grootste gedeelte, opvolgen, maar in de praktijk staan gedichten van één afdeling door het hele eerste boek van de bundel heen verwerkt. Met bijbelherschepingen worden bijvoorbeeld de Bijbelse verhalen bedoeld die door Revius middels een gedicht of gezang nieuw leven zijn ingeblazen. Waar Van Es aan voorbij gaat, is dat meerdere gedichten die al in het begin van de bundel staan, duidelijk vasthouden en recht doen aan de Bijbeltekst waarop het is gebaseerd. Neem als voorbeeld het gedicht 'Ydelhey', waarin wordt gesproken over de nooit eindigende cirkel van vissen, eten, gevoed worden en opnieuw honger krijgen. Dit is een cirkel die steeds weer opnieuw begint, zonder dat het ooit volledig voldoening geeft. Hierin wordt

²⁷ Voor een globaal, schematisch overzicht van deze indeling, zie p. 28 en 29. Voor een uitgewerkt overzicht van de analyse van de bundel, zie bijlage 1.

²⁸ Vgl. o.a. gedichten 38, 39, 42 en 44 in bijlage 1.

²⁹ In boek 1 heet 20% 'T'selve' en in boek 2 draagt 10% van de werken deze naam.

een leegte ervaren. Het Bijbelboek Prediker 1, waarin het gaat over de ijdelheid van alle dingen, komt met de fijnste gevoeligheid terug in dit gedicht. Ook in Prediker 1 worden vergelijkingen getrokken met de schepping: de zee die nooit vol raakt, de wind die steeds weer teruggaat en opnieuw begint, de zon die oneindig op en onder gaat. Het zou de tekst tekort doen om te zeggen dat dit korte gedicht slechts een belijdenisgedicht van Revius' hand is; het is met recht een herschepping van een van de Bijbelboeken die Revius liefhad. De karakterisering van Van Es dekt niet de lading van alle gedichten; waardoor het verstandiger lijkt om de gedichten op thema's te categoriseren.

Thematiek

Los van de bovenstaande vier categorieën waar de gedichten door Van Es onder worden geschaard, zijn ook meerdere thema's te vinden die steeds weer terugkeren in het eerste deel van de bundel. De eerste 54 gedichten behandelen de schepping van de wereld, waarbij zon en maan, de tijd, het water, beesten en mensen, man en vrouw en het paradijs zelf worden behandeld. De gedichten zijn niet alleen beschrijvingen van alles wat is geschapen, maar zij bevatten regelmatig een verwijzing naar de grootheid van God. Revius doet dit door gedichten over Gods alwetendheid, wijsheid en dergelijke voor de gedichten over de schepping te plaatsen. Zo zet hij het gedicht 'Vader der lichten', waarin God als Schepper van het licht wordt vergeleken met de hemellichten zelf, aan het begin. Een doel van hem kan zijn dat de lezer bij het lezen van gedichten over maan en sterren al in het hoofd weet dat God de bron van al het licht is. Dit past bij het doel dat Revius met zijn werken heeft: Gods lof vergroten en schrijven tot eer van Hem. Verder wordt in de gedichten regelmatig de schepping gebruikt als beeld voor aspecten uit het geloof. Onder de scheppingsgedichten valt bijvoorbeeld 'Melck-wech', waarin Revius een vergelijking trekt tussen de ontelbare sterren van de Melkweg en de talloze spreuken van God uit de Bijbel die (nog) niet te bevatten zijn. Door deze gedichten door elkaar te plaatsen, geeft Revius een zo volledig mogelijk beeld van de schepping door een volmaakt God. Na de scheppingsgedichten komen gedichten over de zonde(val) aan bod. Voor Revius is de zonde onlosmakelijk verbonden met de dood die het gevolg is van de zonde. De gedichten die volgen zijn dan ook vol van gedachten over de verdorvenheid van de mens en over het onvermogen om uit zichzelf iets goeds te doen. Meerdere Bijbelse onderwerpen volgen, zoals de torenbouw van Babel, het leven van Abraham, enzovoorts. Thema's die daarin centraal staan, zijn vertrouwen en gehoorzaamheid.³⁰ Revius loopt alle geschiedenissen van het volk Israël het Oude Testament door, waarbij ongehoorzaamheid wordt afgestraft en God als geveer van al het goede op aarde wordt geëerd.

In het tweede boek, het Nieuwe Testament, laat Revius eerst de heilsfeiten aan bod komen, waarbij de slechtheid van de mens wordt uitgestald tegenover Gods goedheid. Hij leed zelfs aan het kruis voor Zijn volgelingen. De ongelovige mens en de goede, gelovige mens worden uiteindelijk voor eeuwig gescheiden.

³⁰ Vgl. o.a. gedichten 93, 95, 97 en 98 in bijlage 1.

Door de hele bundel heen laat Revius doorklinken dat God regeert en dat alles uiteindelijk uitloopt op de eeuwigheid met of zonder God. De mens kan doen wat hij wil, maar Gods wil geschiedt altijd. Niet alleen in het begin van het eerste boek komt dit terug, maar ook aan het einde in bijvoorbeeld het 'Achtste ghesanck' (p. 125). Uit alle gedichten blijkt Gods goedheid; Revius eindigt hiermee in het laatste gedicht van boek 2: 'Eeuwich leven' (p. 263).

Gedichten	Aantal	Thematiek
Boek 1	283	Oude Testament
1	1	- Acrostichon (Grieks): God versus een muze
2-54	53	- Schepping, zon, maan, tijd, water, beesten, mensen, man, vrouw, paradijs - Gods alwetendheid, wijsheid, volmaaktheid
55-87	33	- zondeval, zonden, Adam en Eva, straf, leegte, ongehoof, dood - menselijke neiging tot het kwaad
88-106	19	- Bijbelse personen ter voorbeeld of afschrik - zondvloed, spraakverwarring, oudvaders - vertrouwen en gehoorzaamheid
107-133	27	- Gods wet: zonden en regels - voorbeeldfiguren, Bijbel als richtsnoer
134-154	21	- kerkelijke tucht; omgang met medechristenen
155-166	12	- eerbare omgang man en vrouw
167-192	26	- zonde van geld en bezit - God eren is rijk: uitzicht op hemel
193-212	20	- (on)waarheid spreken, God prijzen i.p.v. jezelf
213-231	19	- zelfvernederig van de mens: zondigen is slecht - tijd op aarde is kostbaar en tijdelijk: uitzicht op hemel
232-256	25	- leven van het volk Israël - uittocht uit Egypte, slecht volk en zorgzame God - veel strijd/oorlog door ongehoorzaamheid en zonden - geloof blijft belangrijk en onmisbaar
257-265	9	- Hooglied van Salomo: 8 gezangen - dialogen bruid en bruidegom (en maagden) - schoonheid van het huwelijk - Jezus als bruidegom en de Kerk als bruid
266-268	3	- Gods zegen en wonderen zijn nodig
269-278	10	- Klaagliederen van Jeremia: 9 gezangen - het volk/land is slecht en goddeloos - gebed om verlossing
279-281	3	- apocriefe teksten - lofprijzing en volharding
282	1	- Haman: treurspel - Gods plan wordt altijd uitgevoerd - God verlost en spaart Zijn volgelingen
283	1	- Parodia (Grieks)

Boek 2	129	Nieuwe Testament
284-296	13	- geboorte van Jezus - mens heeft Jezus nodig
297-326	30	- Jezus' liefde voor zijn volgelingen - God onderhoudt de mens
327-352	26	- gewillig lijden en sterven van Jezus - overgave: plan van God de Vader - Goede Vrijdag en Pasen - Jezus' bloed → wegneming van zonden
353-357	5	- Hemelvaart: Jezus in de hemel - de hemel is goed - Pinksteren: de Heilige Geest
358-363	6	- bekering van heidenen tot het geloof
364-374	11	- geloof en ongeloof - Gods genade en zondekennis van de mens
379-385	7	- gebed en dankbaarheid
386-400	15	- God is goed en de mens slecht - volharding bij vervolging belangrijk - martelaren vergroten Gods eer
401-412	13	- de wederkomst van Christus - scheiding van gelovigen en ongelovigen: prachtige hemel en gruwelijke hel

Tabel 2: Globaal overzicht van thematiek binnen de Over-Ysselsche sangen en dichtten

De Bijbel als basis

Verschillende gedichten zijn direct te herleiden tot een oorspronkelijk Bijbelverhaal, zoals de gedichten over de zondvloed en over de ziekte van Job. Gedichten die vooral over algemene thema's gaan, zoals ellende of ijdelheid, zijn echter nog meer dan andere gebaseerd op één duidelijke Bijbeltekst. In 'Ellende' benoemt Revius dat niemand zijn leven kan verlengen, wat hij baseert op Mattheüs 6:27, waarin staat: 'Wie toch van u kan, met bezorgd te zijn, een el tot zijn lengte toedoen?' Dit gedicht is een vervolg op de voorgaande gedichten 'Leven' en 'T'selve', die teruggaan op hetzelfde thema en waarin de lezer wordt aangespoord om in dit leven niet met aardse dingen bezig te zijn, maar om 'het allerbeste goet' te winnen. In Mattheüs 6:33 staat bijvoorbeeld: 'Maar zoekt eerst het koninkrijk Gods en Zijn gerechtigheid, en al deze dingen zullen u toegeworpen worden.'

3.3 De vorm

Op het punt van de vorm was Revius een man van zijn tijd (De Bruijn & Florijn 2006, p. 71). Dit geldt niet alleen voor de dichtvormen die hij gebruikte, bijvoorbeeld het treurspel *Haman*, en voor de manier waarop hij zijn gedichten vormgaf, maar ook voor de manier waarop hij dialogen tussen zijn gedichten durfde te zetten. In Revius' tijd werd de dialoog op zichzelf niet als een probleem ervaren door de protestanten, maar een toneelstuk waarin Jezus als spreker aan bod kwam, ging te ver. Revius' katholieke tijdgenoot Vondel schreef dialogen tussen Bijbelse figuren en het naspelen van figuur Christus of het verzinnen van teksten die hij

sprak, werd niet door alle tijdsgenoten gewaardeerd. Revius maakte echter vergelijkbare gedichten, ook al was hij, in tegenstelling tot Vondel, van overtuigd protestantse aard. Denk bijvoorbeeld aan het gedicht 'Twee-sprake by het graf', waarbij Christus een rol speelt in een dialoog met Maria. Revius schuwt geen teksten die hij zelf in Jezus' mond legt, maar laat de vorm van zijn gedichten de inhoud versterken, en dat ter ere van God.

Dichtvormen

In de bundel laat Revius allerlei dichtvormen aan bod komen. Korte epigrammen worden afgewisseld met langere gedichten of gezangen die soms een paar pagina's omvatten. Ook sonnetten krijgen een plaats in de bundel, al loopt de bundel er niet van over: 43 van de 412 dichtwerken betreffen een sonnet.

Het grootste deel van de bundel betreft gedichten, namelijk 366 van de 412 opgenomen werken. De overige 46 werken betreffen gezangen, die te herkennen zijn aan de wijs die Revius erbij heeft vermeld. Slechts acht gezangen hiervan worden door Revius zelf ook benoemd als gezang. Dit betreffen alleen de gezangen die zijn gebaseerd op het Bijbelboek *Hooglied* van Salomo.

Rijmschema, rijmgeslacht, accenten en heffingen

Hoewel Revius verschillende rijmschema's toepast in zijn gedichten, toont hij een duidelijke voorliefde voor het dichten volgens een gepaard rijmschema. Van de eerste honderd gedichten bevatten er 96 gepaard rijm. Ook bij sommige sonnetten heeft Revius het veelvoorkomende omarmend rijm vervangen door het gepaarde rijmschema. Taalkundige Van Oostendorp onderzocht verschillende sonnetten uit de vroegmoderne tijd en constateerde dat het door Nederlandse dichters als chique werd ervaren om mannelijk en vrouwelijk rijm af te wisselen (Van Oostendorp 2018). Uit de analyse van Revius' bundel blijkt dat bijna alle gedichten zowel mannelijk als vrouwelijk rijm bevatten; slechts 16 werken zijn met enkel mannelijk of vrouwelijk rijm gedicht. Dit laat zien dat Revius deze visie op het rijmgeslacht serieus heeft genomen en deze, evenals in *Haman*, veelvuldig heeft toegepast. Een van de 16 uitzonderingen is het merkwaardige 'Sontvloet. Monosyllabicum.' De titel geeft al aan dat het gedicht enkel uit woorden van een lettergreep bestaat. Het gepaarde rijmschema is in dit gedicht wel terug te zien, maar omdat alleen woorden van één lettergreep zijn gebruikt, is in dit gedicht alleen mannelijk rijm te vinden.

3.4 Conclusie

Revius splitste zijn religieuze gedichten op in twee boeken, volgens het Oude en Nieuwe Testament. Hij plaatste zijn gedichten volgens de Bijbelse chronologische volgorde. In het eerste boek is hij meer belerend richting de lezer, in het tweede boek spreekt hij meer over zonde, genade en eeuwigheid. Gods plannen en goedheid lopen als een rode draad door de bundel heen. De mens moet God dienen en eren. Wat betreft de formele kenmerken is Revius een typisch renaissancistisch dichter. Hij heeft een voorkeur voor de vaste vorm van gepaard rijm en voor de afwisseling tussen mannelijk en vrouwelijk rijm, zoals dat in zijn tijd gewoon was.

Hoofdstuk 4 | Positie van *Haman* binnen de *Over-Ysselsche sangen en dichten*

4.1 Plaats van *Haman* in de bundel

Zoals in het vorige hoofdstuk is uitgelegd, bestaat Revius' bundel uit twee delen en bestaat het eerste deel uit twee boeken. Deze twee boeken weerspiegelen achtereenvolgens het Oude en het Nieuwe Testament. *Haman* is opgenomen aan het einde van het eerste boek, dus als laatste onderdeel van het Oude Testament. Na *Haman* volgt, vóór het tweede boek over het Nieuwe Testament begint, alleen nog een *Parodia*, een gedicht dat net als het allereerste gedicht uit de bundel in het Grieks is geschreven.

Dat *Haman* aan (bijna) het einde van het eerste boek is neergezet, is opvallend, omdat Revius hiermee de Bijbelse chronologie doorbreekt. *Haman* is gebaseerd op het Bijbelboek Esther, dat als zeventiende Bijbelboek is opgenomen, net vóór het Bijbelboek Job. Als Revius deze Bijbelse volgorde had aangehouden, had hij zijn treurspel nog voor zijn gedicht *Job* moeten plaatsen.³¹ Dit heeft hij, waarschijnlijk bewust, niet gedaan; het treurspel dat is gebaseerd op *Esther* staat op een veel latere plek, namelijk aan het einde van boek 1. Over de reden van deze keuze kunnen verschillende dingen worden gezegd, waarvoor een overzicht van de volgorde van belang is van de laatste werken uit het eerste boek.

Gedichtnummer(s)	Titel	Aantal verzen
269-278	<i>De claechliederen Ieremiae</i> , bestaande uit negen klachten/gezangen.	666
279	<i>Het gesanck der drie mannen inden viere</i> , eerste apocriefe gezang.	84
280	<i>Vant selve</i> , vervolg op dit apocriefe gedicht.	8
281	<i>Seven martelaers met haer moeder wt de Machabeen</i> , derde apocriefe gedicht.	14
282	<i>Haman. Treurspel</i> .	876

Tabel 3: Overzicht van de werken die voorafgaan aan het treurspel *Haman*.

De gedichten die als laatste voor *Haman* staan, betreffen gedichten die zijn gebaseerd op de apocriefe boeken: boeken die lijken op Bijbelboeken, maar die door de toenmalige heersende protestantse kerk als menselijke geschriften werden gezien en daarom niet zijn opgenomen in de Bijbel.³² Logischerwijs zouden deze gedichten helemaal vooraan of helemaal achteraan geplaatst moeten worden, omdat zij niet in de volgorde van de Bijbelboeken thuishoren. Als Revius dit om dezelfde

³¹ *Job* is het 94^e gedicht in de bundel, *Haman* staat op de 282^e plek. Als Revius de Bijbelse chronologische volgorde had aangehouden, had hij *Haman* dus 189 plekken naar voren moeten halen.

³² Zie de *Acta of Handelingen der Nationale Synode te Dordrecht 1618-1619* voor meer uitleg over deze geschriften, op p. 21.

reden heeft gedaan, betekent dit dat hij *Haman* ook buiten de bundel van oudtestamentische gedichten heeft geplaatst, want deze staat nog verder achteraan dan de 'apocriefe' gedichten. De laatste gedichten vóór deze 'apocriefe' gedichten zijn gebaseerd op de Klaagliederen van Jeremia; een Bijbelboek dat in de Bijbel veel later komt dan het Bijbelboek Esther, waar *Haman* op gebaseerd is. Van Es beweert dat Revius *Haman* bewust uit de Bijbelse volgorde heeft gehaald en aan het einde van het eerste boek heeft gezet, omdat *Haman* een vervolg lijkt op Jeremia's klachten (Van Es 1948, p. 183). Waar in de Klaagliederen het vragen en roepen naar Gods aanwezigheid centraal staat, eindigt *Haman* duidelijk met lof aan God, omdat Hij alles leidt en bestuurt. Wat betreft de inhoudelijke lijn zou dat inderdaad een bewuste zet van Revius kunnen zijn; hij wil niet blijven hangen in het aardse geklaag, zijn grootste doel is immers het verkondigen van Gods lof en eer. Wat betreft de specifieke volgorde, lijkt Van Es' aanname minder overtuigend, omdat de gedichten over de apocriefe boeken als het ware 'in de weg' zitten. Als Revius *Haman* een vervolg wilde laten zijn op 'De claechliederen Ieremiae', waarom zou hij er dan nog andere gedichten tussen hebben gezet?

Een andere mogelijkheid is dat Revius dit treurspel bewust niet tussen de andere religieuze gedichten heeft gezet, zodat het treurspel een opzichzelfstaand werk zou worden. Het kan zijn dat Revius deze keuze heeft gemaakt vanwege de lengte van het treurspel ten opzichte van alle andere gedichten; het treurspel omvat samen met 'De claechliederen Ieremiae' duidelijk meer verzen dan alle andere gedichten of gezangen. Deze werken zijn daarmee groter en unieker geworden dan de andere gedichten uit de bundel. Het is echter ook mogelijk dat Revius *Haman* apart heeft gezet vanwege de unieke vorm van het werk. De plaats van het treurspel benadrukt het feit dat het genre, namelijk een treurspel, anders en unieker is dan alle andere religieuze gedichten en dat het daarom een aparte plaats verdient.

4.2 Een renaissancistische bundel

De vorm van *Haman* wijkt af van alle andere gedichten die Revius schreef; het is namelijk het enige treurspel van zijn hand. Niet alleen *Haman*, maar de hele bundel past precies bij de periode van de renaissance waarin Revius zijn werken schreef. Qua inhoud is al gebleken dat Revius zich graag baseerde op teksten uit de Klassieke Oudheid. Hoewel heidense werken Revius niet vreemd waren, baseerde hij zich met zijn werken vooral op de verhalen en teksten uit de Bijbel. De bekende driedeling bij het gebruiken van teksten uit de Klassieke Oudheid bestaat uit de zogenaamde *translatio*, *imitatio* en *aemulatio*: vertalen, navolgen en overtreffen. Revius past deze driedeling ook toe. De lezer krijgt hier bijvoorbeeld al mee te maken als hij nog maar net de bundel van Revius heeft opengeslagen. Revius begint zijn bundel namelijk met een Grieks gedicht onder de titel 'Anacreonticum'. De titel is een Grieks woord gebleven, maar is in Nederlandse letters weergegeven; een voorbeeld van *translatio*. Onderzoeker en auteur Leerintveld merkt terecht op dat in de editie van W.A.P. Smit geen aandacht wordt besteed aan de oorsprong van dit gedicht (Leerintveld 1989, p. 135). Leerintveld presenteert in zijn artikel over mythologie en christendom bij Revius het Griekse gedicht

waar Revius zijn anacreonticum zeer waarschijnlijk op heeft gebaseerd; de vormen van beide gedichten komen zo overeen dat dit geen toeval kan zijn.³³ Waar in het Griekse gedicht de muze wordt bezongen en de citer en lier worden geprezen, vertelt Revius in zijn gedichtje dat hij, ondanks de aandacht voor zijn muze, het liefst over Christus zingt. Revius gebruikt dus een heidens, klassiek werk in zijn eigen religieuze bundel. De lezer kan in eerste instantie vraagtekens zetten bij dit gedicht: hoe kan een religieuze dichter tot Gods eer zingen door een heidens motto te gebruiken? Revius laat echter zien dat het niet erg is om heidense werken te lezen en te gebruiken, integendeel. Het heidense werk kan juist gebruikt worden voor een betere versie die dient ter ere van God. Dit is een typisch voorbeeld van *aemulatio*, waarbij de vertaling en herschrijving wordt verbeterd en aangepast aan het nieuwe, eigen doel. De Bruijn beschrijft Revius' visie hierop als volgt: de klassieken leveren prachtige vormen en beelden, maar het christendom is de levende werkelijkheid die daar ver bovenuit stijgt (De Bruijn 2009, p. 16).

Het eerste boek wordt begonnen én afgesloten met een gedicht dat naar de Griekse oude tijd verwijst. Revius laat hiermee heel duidelijk zien dat hij, ondanks zijn gereformeerde visie die door veel tijdsgenoten niet wordt gedeeld, met beide benen in de wereld staat wat betreft zijn dichterschap. Hij wil niet onderdoen voor zijn tijdgenoten en geeft de lezer wat die van een renaissancistisch dichter verwacht: de terugkeer naar de klassieken. Revius beschrijft in zijn gedicht over het 'Heydens houwelijck' hoe hij anderen aanraadt om heidense werken te gebruiken en te verbeteren (p. 77). Het gedicht gaat over huwelijken die zijn gesloten in oorlogstijd tussen gelovigen en heidenen, waarbij er na de oorlog niet werd gescheiden, maar waar de heidense vrouw (uiterlijk) gelovig werd gemaakt. Zo spreekt Revius ook de dichter aan: neem heidense gedichten over, laat o.a. de afgoderij eruit en omhels ze daarna, oftewel: maak ze eigen. Zelf doet Revius dit bij *Haman* overduidelijk door een heidense, klassieke vorm van een treurspel te combineren met een Bijbels thema. Het heidense sausje van het toneel krijgt geen nadruk doordat het treurspel in een gedichtenbundel is geplaatst, waardoor meer de boodschap dan de toneelvorm centraal komt te staan. De vorm zit de inhoud hierbij niet in de weg; integendeel. Vanwege de populariteit van het treurspel in Revius' tijd, versterkt het de boodschap die Revius wil overbrengen: met zoveel inspanning als de mens kan opbrengen Gods lof en grootheid bezingen. Alle bezwaren die zijn religieuze tijdgenoten tegen toneel hadden, slaat hij in de wind als het gaat om zijn treurspel.³⁴ Het draait bij hem niet alleen om de vorm, want de boodschap overwint, maar tegelijk laat hij zijn streven naar de literaire perfectie van zijn tijd niet achterwege. Zoals De Bruijn het verwoordt: hij wil wel stichten, maar ook schitteren (De Bruijn 2007, p. 5).

4.3 De vorm van de werken

Dat Revius een heidense vorm gebruikte voor een christelijk treurspel, laat zien dat hij het heidense toneelspel gebruikt ter ere van zijn eigen doel: God door zijn dichtkunst verheerlijken. Toneelspel en Godsverheerlijking lijken een discrepantie

³³ Beide gedichten bevatten twaalf 3-jambige verzen; Leerintveld 1989, p. 136, 137.

³⁴ Voor een uitwerking van die bezwaren, zie p. 14.

te vormen en deze tweestrijd roept dan ook de vraag op of Revius het treurspel voor het toneel heeft geschreven, of dat hij het treurspel heeft bedoeld als lees- of voordrachtstekst. Het feit dat Revius zijn treurspel niet als los toneelstuk uitgaf, maar dat hij het opnam in een gedichtenbundel, doet vermoeden dat hij vooral aan de lezers wilde laten zien dat hij zo'n moeilijke dichtvorm aankon (De Bruijn 2007, p. 4). In dat geval moet *Haman* bij het lezen van deze bundel als gedicht of leestekst niet worden opgevoerd, maar worden gelezen.

Letterkundige G. Kalff constateert dat Revius' kracht vooral in het lyrische ligt (Kalff 1909, p. 408). Hij betoogt dat Revius niet gelukkig lijkt met het dichten van een treurspel. Revius schrijft namelijk meer lyrisch dan dramatisch, terwijl het drama toch min of meer van hem als toneelschrijver wordt verwacht. De reien zijn volgens Kalff, ondanks of juist dankzij zijn voorkeur voor het lyrische, wel verdienstelijk vormgegeven. En dat klopt, want de reien van *Haman* zijn evenals de bedrijven gevormd volgens dezelfde correcte rijmkenmerken als de rest van Revius' gedichten. Wat dat betreft valt *Haman* qua vormkenmerken niet uit de toon in de bundel en lijkt het treurspel wat betreft rijmschema's en rijmgeslachten een verlengde van de andere religieuze gedichten en gezangen. Gedichten worden gelezen en mogelijk ook voorgedragen, zo zou er ook met *Haman* omgegaan kunnen zijn. Dat *Haman* een leestekst is, zou meteen verklaren waarom Kalff het treurspel minder goed gelukt vond. *Haman* is dan immers bedoeld om het lyrische tot een hoogtepunt te brengen en niet om de aandacht te leggen op het drama dat zich afspeelt.

Om het gedicht over Haman en Esther zo goed mogelijk uit te beelden, gebruikt Revius de dialoogvorm tussen meerdere personages uit het verhaal. Volgens Van Es koos hij de dramatische structuur alleen omdat hij in die dialoogvorm het scherpst de antithese uit kon werken tussen God en de duivel en is dat een reden dat Haman meer een spel is om te lezen dan om te spelen (Van Es 1948, p. 183). Het gebruik van de dialoog zien we vaker in Revius' bundel terugkomen, bijvoorbeeld bij het gedicht over Christus en Maria na Zijn opstanding (p. 227-228). Ook daar lijkt het contrast tussen de volmaakte God en de ongelovige mens centraal te staan en heeft Revius de dialoog gebruikt om dit contrast te kunnen schetsen. Hoewel dit gedicht geen treurspel is of tot een klassiek drama gerekend kan worden, laat het wel zien dat Revius de dialoog niet schuwt als het hem helpt zijn boodschap te versterken.

De aanname dat Revius zijn treurspel bedoeld heeft als tekst om te lezen, is overgenomen door docenten en studenten van het gereformeerde Calvin College te Goes. In 2011 werd door hen een opname gemaakt van *Haman*, die zij uitbrachten op dvd. Het stuk is niet nagespeeld, maar voorgedragen, zoals Revius het volgens hen heeft bedoeld (Ligtenberg 2011). Ook de christelijke literatuurmethode voor het voortgezet onderwijs *Literatuur in zicht* spreekt over een compromis dat Revius zou hebben gesloten tussen zijn predikant- en dichterschap:

De protestantse Jacobus Revius zoekt het compromis. Revius is naast dominee ook dichter en ook hij ziet de tragedie als een van de hoogste vormen van dichtkunst. Een opvoering vindt hij echter te véér gaan, dus schrijft hij een leesdrama over de Bijbelse koningin Esther: *Haman*. (Driestar Onderwijsadvies 2021, p. 47).

Ook in de Klassieke Oudheid zijn drama's geschreven die slechts bedoeld waren om te lezen en voor te lezen, onder andere in de tijd van Seneca.³⁵ Revius heeft in zijn dichtbundel meermaals laten zien dat hij wat betreft vorm en inhoud wil laten leiden door wat er in de Klassieke Oudheid gebeurde. Dat hij niet alleen de klassieke tragedie heeft overgenomen, maar ook het klassieke leesdrama, is daarom niet onwaarschijnlijk en ligt in de lijn van Revius' gedachtegoed.

4.4 Algemene thematiek

De thema's die in de bundel steeds weer terugkomen, vormen ook in *Haman* een duidelijke lijn verhaallijn. Vooral in de reien van *Haman* worden de algemene thema's uitgelicht, als basis waarop de bedrijven zijn ontstaan. Zo wordt in het treurspel steeds opnieuw Gods grootheid en goedheid verkondigd en wordt daartegenover de slechtheid van de mens getekend. In de bundel is deze tweedeling eveneens veel terug te zien. Ook de goede en slechte mens worden tegenover elkaar gezet. In *Haman* worden deze rollen vertolkt door Mardochai en Haman zelf. Deze twee uitersten komen in de bundel verschillende keren terug, maar het verschil tussen deze mensen bereikt een climax in de laatste gedichten van het tweede boek.³⁶

Daarnaast zijn in zowel *Haman* als in de bundel veel verwijzingen naar de goddelijke voorzienigheid te vinden.³⁷ Gods plan gaat boven het menselijke plan. Dat lijkt een van de belangrijkste overtuigingen binnen Revius' geloof te zijn geweest. Dit thema leidt herhaaldelijk tot een oproep aan de lezers om Gods plan te volgen en Hem te dienen.

4.5 Conclusie

De plaats van *Haman* in de bundel valt op: het treurspel valt buiten de Bijbelse chronologische volgorde, aan het einde van het eerste boek. Revius verwijst aan het begin en einde van zijn delen naar de Klassieke Oudheid, waarmee hij laat zien een renaissancistisch dichter te zijn. Dat *Haman* is opgenomen in een dichtbundel en niet los is gepubliceerd als toneelstuk, wekt het idee dat *Haman* is bedoeld als leestekst en niet als voordrachtstekst. Het treurspel is lyrisch gezien sterk, dramatisch gezien minder goed. Door het lyrische aspect past het treurspel in de bundel. Niet alleen de formele kenmerken, maar ook de thema's uit de bundel lopen door in *Haman*. Dit laat zien dat *Haman* goed past tussen alle andere gedichten en gezangen in de bundel van Revius.

³⁵ Zie p. 7 voor uitleg over het leesdrama in de Klassieke Oudheid.

³⁶ Vgl. gedichten 406 t/m 412 in bijlage 1.

³⁷ De Bruijn 2007, p. 13.

Discussie en conclusie

Revius bundelde in het jaar 1630 een groot deel van zijn gedichten en gaf die uit als de *Over-Ysselsche sangen en dichten*. Een van deze dichtwerken betreft een treurspel, wat opvallend is om meerdere redenen. Allereerst vanwege het feit dat Revius een protestants predikant was; doorgaans waren de predikanten in zijn tijd fel tegen toneel. Verder valt dit treurspel op om het feit dat een toneelstuk in een dichtbundel staat, wat de vraag oproept of Revius' toneelstuk wel tot een opvoering diende of dat het stuk meer moet worden beschouwd als een gedicht dat te vergelijken is met andere gedichten uit de bundel. In dit onderzoek is dan ook de volgende vraag onderzocht: Hoe verhoudt het treurspel *Haman* zich zowel qua inhoud als qua vorm tot de rest van Revius' *Over-Ysselsche sangen en dichten*?

Revius leefde als predikant in een lastige tijd. Er was veel discussie tussen de remonstranten en contraremonstranten en Revius bewees zich als een consequent leider die geschillen wist te voorkomen of op wist te lossen. Wat betreft zijn religieuze overtuigingen hield hij zich strak aan de regels en wetten. Als schrijver leverde Revius een goede bijdrage aan de Statenvertaling, wat zorgde voor waardering van zijn religieuze tijdgenoten. Als dichter genoot Revius minder bekendheid. Zijn gedichten waren doorgaans van religieuze aard, evenals het toneelstuk dat hij schreef. Volgens de religieuze overtuigingen van zijn tijd had Revius als predikant moeten waarschuwen tegen het toneel, maar dit liet hij achterwege. Sterker nog, hij schreef evenals zijn protestantse tijdgenoten Cats en Huygens zélf een toneelstuk, waarmee hij wilde bewijzen een dichter van niveau te zijn. Er bestaat dan ook een discrepantie tussen Revius als predikant en Revius als dichter. De discrepantie is echter minder nadrukkelijk aanwezig als we zijn treurspel *Haman* bekijken in het licht van de andere religieuze gedichten uit zijn bundel.

Het treurspel *Haman* is opgebouwd volgens de eisen van het klassieke treurspel: vijf bedrijven en vijf reien met aan het einde een extra halve rei. Bijna alle verzen uit het treurspel zijn met een gepaard rijmschema opgebouwd en bevatten afwisselend mannelijk en vrouwelijk rijm. Ditzelfde geldt voor het overgrote deel van de gedichten uit de bundel; gezangen die om een ander metrum vragen daar gelaten. In zowel het treurspel als in de overige gedichten laat Revius zich van zijn renaissancistische kant zien: hij schrijft grotendeels volgens de eisen van het klassieke treurspel, neemt twee in het Grieks geschreven gedichten op in de bundel en verwijst in zijn gedichten zo nu en dan naar figuren uit de Griekse mythologie.

Revius gebruikt de vorm van deze gedichten om het publiek te tonen dat hij uitblinkt als dichter van zijn tijd. Het schrijven van een treurspel laat in Revius' tijd zien dat je als dichter in staat bent om je een moeilijke, klassieke dichtvorm eigen te maken. Dat lijkt ook de reden waarom Revius het treurspel aan het einde van het eerste boek heeft geplaatst en niet volgens een Bijbels chronologische volgorde, net voor het gedicht over Job. De kracht van het genre zou dan zijn weggevallen, het treurspel zou niet genoeg opvallen tussen alle andere werken in.

Ondanks dat *Haman* een eigen plek in de bundel heeft gekregen, is duidelijk te zien dat het treurspel past bij de andere religieuze gedichten. Zoals hierboven beschreven, keren de dichterlijke vormen uit de bundel terug in het treurspel en

loopt ook de lijn van de thematiek uit de bundel door in Revius' *Haman*. Dit laat zien dat het treurspel niet op zichzelf gelezen dient te worden, maar dat het zowel naar vorm als inhoud volledig past tussen alle andere religieuze gedichten. Het treurspel dient hetzelfde doel als de bundel: God de eer geven van alles wat er in de wereld gebeurt.

Haman zien als een van de dichtwerken uit de bundel, betekent dat de tekst kan dienen als leestekst en niet als een op te voeren toneelstuk. Revius volgde wat betreft de vormkenmerken in zijn klassieke treurspel de werken van Seneca na. Seneca schreef zelf ook leesdrama's, wat de aanname dat *Haman* een leestekst is, ondersteunt. Enerzijds geeft dit aan dat *Haman* minder is dan een toneelstuk, anderzijds mag *Haman* ook niet als traditioneel gedicht worden weggezet. Revius heeft niet voor niets zo zorgvuldig zijn treurspel gevormd en op een opvallende plaats neergezet.

De discrepantie tussen Revius' predikantschap en dichterschap wordt kleiner als het publiek *Haman* leest binnen de context van de bundel. Dit kan een argument zijn voor de gereformeerde kerk om Revius niet af te schrijven als voorbeeldig predikant; een toneelstuk ter opvoering heeft hij immers niet geschreven. Dat hij zich niet met toneel bezighield is daarentegen een misvatting; hij stortte zich juist op het toneel en zette het naar zijn eigen hand. Dat Revius hierdoor het compromis zoekt tussen het heidense toneel als dichter en het vergroten van Gods eer als predikant, blijkt uit *Haman* en de gedichten die *Haman* omringen in de bundel. Alles ademt dezelfde boodschap: onfeilbaar zijn Gods plannen, aan Hem alle eer!

Bijlagen

Bijlage 1: Schematisch overzicht – analyse van het eerste deel van de *Over-Ysselsche sangen en dichtten*, dat bestaat uit twee boeken

Eerste boek

Nr.	Titel	Vorm	Inhoud
1.	Anacreonticum	<ul style="list-style-type: none"> - Griekse tekst - 12 verzen 	<ul style="list-style-type: none"> - doel van dichtten is Gods eer - oudheid, renaissance
2.	Lof Gods	<ul style="list-style-type: none"> - 13 verzen - gepaard rijm - alexandrijn, jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - Gods eer, vergelijking met dieren, - doel van de schepping
3.	Een God	<ul style="list-style-type: none"> - 8 verzen - gepaard rijm - alexandrijn, jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - God is de hoogste
4.	Dry personen	<ul style="list-style-type: none"> - 8 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - bewijs voor Gods drie-eenheid - mens kan het niet bevatten - vergelijking met schepping
5.	T'selve	<ul style="list-style-type: none"> - 10 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - God is niet te begrijpen voor een klein en slecht mens
6.	God een Geest	<ul style="list-style-type: none"> - 16 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - God heeft geen menselijke kenmerken - grote God vs. kleine mens
7.	Vader der lichten	<ul style="list-style-type: none"> - 10 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - God is het licht - maan, zon en sterren - de mens lijkt verlicht, maar is duisternis vergeleken met God
8.	Alwetenheyt	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - God ziet en weet alles

9.	Wijsheyt Gods ende der men- schen	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - verstand kan pra- len, maar in Gods ogen is de mens dom (in strijd met latere verlichting)
10.	God soecken	<ul style="list-style-type: none"> - 8 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - verkeerde evange- lie wordt gepreekt op straat
11.	Gods kennisse	<ul style="list-style-type: none"> - 10 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - de mens kan God niet zien - net als bij vissen, die zien alles aan de hemel niet, al- leen dat wat óp de aarde leeft ziet dat
12.	T'selve	<ul style="list-style-type: none"> - 18 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - vergelijking met het water - als God een mens bekeert, reageert elk mens uniek - oproep om met hem te zeggen: de laatste zijn de beste - oftewel: niet neer- kijken op een an- der
13.	Godsdienstigh- heyt	<ul style="list-style-type: none"> - 10 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - oproep tot vroom leven
14.	Gods besluyt	<ul style="list-style-type: none"> - 14 verzen - sonnet - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - zoals een steentje in het water steeds meer rondjes geeft, zo vertelt hij Gods lof steeds meer, omdat steeds meer goede dingen hem te bin- nen schieten - gebruikt 'stamelen' → klein mens
15.	Verkiesinge	<ul style="list-style-type: none"> - opvallend: voor- rijm → 13 x indien, gevolgd door 1 x soo - 14 verzen - sonnet - gepaard rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - de mens kan niets doen aan Gods verkiezing van wie zalig wordt en wie niet

		<ul style="list-style-type: none"> - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	
16.	Scheppinge	<ul style="list-style-type: none"> - 14 verzen - sonnet - omarmend en gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - de mens ziet alleen wat God wil dat hij ziet - Hij schiep alles
17.	Wt niet	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - God schiep alles uit niets
18.	Werelt ront	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - rond is altijd rond, nooit recht - daarom is er in de wereld geen recht (goed) te vinden
19.	Onderdeel des werelts	<ul style="list-style-type: none"> - 12 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - de tijd komt dat de Zon (Jezus) komt
20.	Hemel ende aerde	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - de hemel is stabiel, de aerde is onzeker
21.	Morgen- ende avontsterre	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - ster van 's ochtends is later de avondster - Gods engel werd later een engel van de duivel
22.	Midden	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - de aerde is in het midden, alles valt op de aerde - de deugd is het hoogst haalbare
23.	Geest ende water	<ul style="list-style-type: none"> - 8 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - water maakt niet levend, alleen Gods Geest
24.	Nacht ende dach	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - zelfs de beste zienner ziet niet zo veel als God - Argus: mythologie → renaissance

25.	Licht ende sonne	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - de zon lijkt de bron van licht, maar het licht was er al voor de zon
26.	Sonnen-plaetse	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - de zon is op de vierde dag geschapen, heeft ook de 4^e plaats
27.	Sonnen-loop	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - de zon zweeft altijd door
28.	Sonne ende wolcken	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - de wolken gaan soms voor de zon - God deed alles voor ons, maar wij onteren Hem
29.	Sonne ende tijt	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - de tijd gaat sneller dan de zon - de zon heeft ooit stilgestaan, de tijd nooit
30.	Mane ende sterren	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - de maan staat ver van de sterren, onzeker - daarom gaat de ziel van het rechte pad af
31.	Melck-wech	<ul style="list-style-type: none"> - 12 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - de Melkweg bevat veel sterren die je niet eens meer kan tellen of zien/bevatten - zo bevat Gods woord veel zinnen die we nog niet eens bevatten
32.	Cortsten dach	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - vier voeten (voor het eerst) - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - nu plezier is straks eeuwig verdriet
33.	Corste nacht	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - vier voeten - jambe 	<ul style="list-style-type: none"> - hier lijden is straks eeuwig blij zijn

		- m en v rijm	
34.	See ende stromen	- 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm	- de zee is zout, het water wordt daarin opgenomen
35.	See ende droge	- 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm	- God is God van land en water - Zijn boodschap hoor je elk uur
36.	Verloren water	- 6 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm	- water wordt gebruikt voor rivieren, de doop en de wijn
37.	Beesten en menschen	- 14 verzen - sonnet - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm	- de mens werd na de dieren ook geschapen, want alleen de mens kan de schepping aanschouwen en bewonderen
38.	Lijf ende siele	- 12 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm	- veel dingen worden stevig vastgezet (diamant in een ring) - zo is ook de ziel in het lichaam gezet
39.	T'selve	- 8 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm	- mensen hebben van veel ledematen/organen twee stuks - Les: van de ziel heb je er maar 1, daar moet je zuinig mee omgaan
40.	T'selve	- 6 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm	- God is de vader, de aarde de moeder - Les: mensen hangen meer aan moeder dan vader, dat zou andersom moeten
41.	T'selve	- 6 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm	- het lichaam blijft op aarde - ziel gaat naar de hemel - totdat Jezus komt, dan komen ze weer samen

42.	Gods evenbeelt	<ul style="list-style-type: none"> - 8 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - Gods beeld is het beste in een rein lichaam - zoals je ook meer ziet in helder water dan troebel water
43.	T'selve	<ul style="list-style-type: none"> - 8 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - Les: als je God wilt verblijden, moet je dingen van de duivel verbannen
44.	T'selve	<ul style="list-style-type: none"> - 8 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - een kunstenaar kijkt niet naar stof op een schilderij, maar prijst de maker - Les: zo moeten wij medemensen ook omhelzen en God prijzen
45.	T'selve	<ul style="list-style-type: none"> - 10 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - veel taferelen op schilderijen komen overeen - Les: wij moeten een goed beeld schetsen van God
46.	T'selve	<ul style="list-style-type: none"> - 8 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - een beeld is stil, een mens beweegt/verandert - dat was al het verschil in het begin tussen God en mens: God was onveranderlijk, wij niet
47.	Man ende wijf	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - de maan is schoon door het zonlicht - de vrouw krijgt de mans naam, maar straalt in zichzelf
48.	T'selve	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - Les: vrouw en man moeten bij elkaar blijven - man is wel het hoofd, maar de vrouw is het hart
49.	Adam ende Eva	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - Eva was nog amper gemaakt, toen Adam zijn onsterfelijke ziel door haar verloor

50.	Paradijs	<ul style="list-style-type: none"> - 19 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - beschrijving van paradijs - daar was Gods stem aanwezig
51.	Stroom des paradijs, ende booms des levens	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - paradijs was na de zondeval even mooi, maar de ziel was eruit
52.	Boom des wetens	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gekruist rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - Adams kinderen huwden jong
53.	Ruste	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - instelling van de rustdag, het is een zegen
54.	T'selve	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - rustdag is een voorproefje op de rust die in de hemel is - Les: houd de rustdag in ere.
55.	Slange ende Eva	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - als de slang of Eva er niet was geweest, had de zonde misschien niet gekomen
56.	Val	<ul style="list-style-type: none"> - 14 verzen - sonnet - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - Eva verdiende de vloek van God, Adam is er ook op doorgegaan
57.	T'selve	<ul style="list-style-type: none"> - gezang - 48 verzen - gepaard rijm - vier voeten: op de wijs van De 10 geboden - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - overtredingen van de 10 geboden
58.	Ontschuldige	<ul style="list-style-type: none"> - 6 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - De duivel, Adam en Eva verwijten elkaar de zondeval

59.	Straffe	<ul style="list-style-type: none"> - 6 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - beschrijving van straffen na de zondeval
60.	Akerbouw	<ul style="list-style-type: none"> - 10 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - Adam moet werken voor zijn eten
61.	Rocken van vellen	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - kleding is gekomen voor schaamte, iets dat pas kwam na de zondeval → herinnering
62.	Doot der siele	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - met een dode ziel kan God niet behaagd worden
63.	Twee-sprake tusschen God ende mensche	<ul style="list-style-type: none"> - gezang - tweespraak: dialoog tussen God en mens - 60 verzen - per strofe 10 verzen - 6 strofen - per strofe gekruist, gepaard en omarmend rijm - elk couplet bevat volgend aantal voeten per vers: 3-5-3-5-2-2-3-2-3-2 - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - Gods heerlijkheid in de mens is weg - de mens moet nu eeuwig sterven - God gaat zijn Zoon zenden om voor de mens te sterven
64.	Sonde	<ul style="list-style-type: none"> - 10 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - de zonde brengt mensen in het verderf
65.	Blintheyt	<ul style="list-style-type: none"> - 8 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - ongeloof van de mens dat het ooit volmaakt is geweest
66.	Verdorvenheyt	<ul style="list-style-type: none"> - 10 verzen - gepaard rijm - alexandrijn 	<ul style="list-style-type: none"> - vraag hoe je als mens uit de ellende komt

		<ul style="list-style-type: none"> - jambe - m en v rijm 	
67.	Onvermogen	<ul style="list-style-type: none"> - 14 verzen - omarmend en gepaard rijm - sonnet - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - vergelijking met dingen die onmogelijk zijn (kind dat zichzelf baart) - zo weinig heeft de mens het goede in zichzelf
68.	Werelt	<ul style="list-style-type: none"> - 14 verzen - omarmend en gepaard - sonnet, maar opvallend qua rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - de wereld is vol van zonden, plagen, boosheid
69.	T'selve	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - de wereld wil de jonge mensen hebben
70.	T'selve	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - de wereld is slim
71.	T'selve	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - de wereld kopen: het kost je veel
72.	T'selve	<ul style="list-style-type: none"> - 8 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - de wereld lijkt gelukkig, maar brengt verdriet - Les: hang niet teveel aan het wereldse geluk
73.	Leven	<ul style="list-style-type: none"> - 14 verzen - sonnet - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - het leven is niets vergeleken met de eeuwigheid
74.	T'selve	<ul style="list-style-type: none"> - 8 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - gebruik de aardse tijd goed om zalig te worden - markt → kopen en verkopen (Bijbel)

			<ul style="list-style-type: none"> - tekst: zoek eerst het koninkrijk van God - Mattheüs 6: 25-34
75.	Ellende	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - niemand kan zijn aardse tijd verlen- gen - Want wie kan met zijn leven één el tot zijn leven toe- doen? - Mattheüs 6: 27
76.	Ydelheit	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - mens vangt leegte, leegte is niet eeuwig - Prediker 1:2,3
77.	Pijne	<ul style="list-style-type: none"> - 6 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - God geeft de mens wat hij dragen kan - ongeloof van de mens - 1 Korinthe 10:13
78.	Cranckheyt	<ul style="list-style-type: none"> - 10 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - Gods wil over- heerst
79.	Ouderdom, ende doot	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - de mens sterft, men wil het medi- cijn (zaligheid) niet gebruiken
80.	Leven ende doot	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - de mens leeft on- bezonnen - denkt niet aan eeuwigheid
81.	T'selve	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - de mens die lijdt, heeft een gelukkig einde - Mattheüs 8:35
82.	T'selve	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - het leven is zoet, de dood bitter
83.	T'selve	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn 	<ul style="list-style-type: none"> - niet nadenken over de dood is dom

		<ul style="list-style-type: none"> - jambe - m en v rijm 	
84.	Doot	<ul style="list-style-type: none"> - gezang - 3 coupletten - per strofe 7 verzen - per strofe gepaard rijm, wordt 1x onderbroken - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - de eeuwige slaap is heerlijk bij Christus
85.	T'selve	<ul style="list-style-type: none"> - 14 verzen - sonnet - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - alle tijd verstrijkt en gaat dood - ellende is niet de dood, maar dat als je verloren gaat, de dood nooit meer stopt
86.	Begravinge	<ul style="list-style-type: none"> - 8 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - de rivieren zijn uniek, maar in de zee wordt alles één - mensen willen nog beter zijn dan de ander, maar in de dood valt dat weg
87.	T'selve	<ul style="list-style-type: none"> - 6 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - een mooi graf helpt ook niet voor onsterfelijkheid - alles van deze wereld vergaat ooit, ook het graf
88.	Mathusalem	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - Deze man werd oud, meer dan 900 jaar oud - ook hij ging dood
89.	Sontvloet. Mono-syllabicum	<ul style="list-style-type: none"> - 64 verzen - bestaat slechts uit woorden van 1 lettergreep - 3 woorden per vers - gepaard rijm - trochee 	<ul style="list-style-type: none"> - beschrijving van de ark en dieren die erin gingen - toen zondvloed stopte: Hem zij de eer! - verheerlijking van God
90.	T'selve	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - door de zondvloed werd de aarde gereinigd - door de doop wordt de mens van zonden gereinigd

91.	Olyftack	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - de olijftak gaf de droogte (vrede) weer - het kwaad was verdreven
92.	Toren van Babel	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - hoogmoed wordt gestraft, ootmoed is beter
93.	Verwerringe van talen	<ul style="list-style-type: none"> - 8 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - straf op de zonde van hoogmoed: iedereen sprak een andere taal
94.	Job	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - voorbeeld van vertrouwen op God - ondanks verleidingen (zijn vrouw)
95.	T'selve	<ul style="list-style-type: none"> - 6 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - overvloed maakt losbandig, druk en aanvechtingen leren de mens te strijden
96.	Loths wijf	<ul style="list-style-type: none"> - 12 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - gehoorzaamheid
97.	T'selve	<ul style="list-style-type: none"> - 2 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - dood en graf horen bij elkaar
98.	Abraham	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - voorbeeld van gehoorzaamheid
99.	Abraham ende Isaac	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - gehoorzaamheid leidde tot een groot nageslacht
100.	Esau	<ul style="list-style-type: none"> - 8 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - Esau had liever soep dan zijn eerstgeboorterecht - Zo verkopen veel mensen nu veel mensen hun

			hemelrecht voor aards geluk
101.	Lea en Rachel	<ul style="list-style-type: none"> - 10 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - aards geluk is minder dan geestelijk geluk
102.	Bilha en Silpa	<ul style="list-style-type: none"> - 10 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - kinderen bij slaven - zondig leven erven
103.	Jacob en Laban	<ul style="list-style-type: none"> - 10 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - bedrog op aarde - geen verwachting van aarde - oog op de hemel
104.	Brandende bos	<ul style="list-style-type: none"> - 8 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - God bewaart alles
105.	Moses staf	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - God overwint de duivel
106.	Rode See	<ul style="list-style-type: none"> - gezang - 10 coupletten - gekruist rijm - vier versvoeten - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - doorgang door de zee - niet door Mozes maar door Gods Zoon - het heil dat God gaf loven
107.	Wet, geeft kennis der sonden	<ul style="list-style-type: none"> - 10 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - Narcissus' spiegelbeeld zorgde voor zelfliefde - Ziel heeft van zichzelf liefde, maar door naar de wet te kijken, krijgt zij een afkeer van zichzelf
108.	Niet by- noch af-doen	<ul style="list-style-type: none"> - 8 verzen - afwisseling 4 versvoeten en alexandrijnen - gepaard rijm - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - zelf kun je niets doen aan je zaligheid - alleen door bij het woord te blijven krijg je de eeuwige kroon

109.	Die in eenen overtreedt, in allen schuldich	<ul style="list-style-type: none"> - 8 verzen - gekruist rijm - alexandrijnen - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - niemand is helemaal perfect - al door een zonde kan je de hemel niet ingaan - Mattheüs 19: 16-30
110.	Afgoden-dienaers	<ul style="list-style-type: none"> - 34 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - klacht tegen beeldenverering
111.	Afgoden-makers	<ul style="list-style-type: none"> - 28 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - ook het maken i.p.v. vereren is een zonde
112.	Buyck-dienaers	<ul style="list-style-type: none"> - 18 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - bedriegerij tijdens het Heilig Avondmaal - het gaat niet om het eten en drinken
113.	Misbruyck van Godes name	<ul style="list-style-type: none"> - 8 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - ouders niet bij voornaam noemen - God ook niet bij naam noemen
114.	Verkeerde eeden	<ul style="list-style-type: none"> - 8 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - niet zweren bij de mensen - de mens is en heeft geen waarheid
115.	Rust-dach	<ul style="list-style-type: none"> - 10 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - rusten op de rustdag - deed God zelf ook - is voorproefje op de eeuwige rust
116.	Reyne ende onreyne dieren	<ul style="list-style-type: none"> - 28 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - sommige dieren zijn onrein en zijn verboden te eten - ze bestaan als beeld van de mens die een beestenleven leidt
117.	Ouders	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - ouders doen wat ze zelf willen

118.	Kinderen	<ul style="list-style-type: none"> - 6 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - kinderen zetten de deugdzaamheid van familie voort
119.	Sonen	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - zonen zijn door God gegeven - zonen kunnen vaders veel verdriet doen
120.	Afcomst	<ul style="list-style-type: none"> - 10 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - je kan het niet met de welvaart van je voorgeslacht doen
121.	Coningen	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - de mens die zichzelf regeert voelt zich belangrijk
122.	T'selve	<ul style="list-style-type: none"> - 14 verzen - sonnet - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - hoogmoed wordt gestraft
123.	Hoocheyt onruste	<ul style="list-style-type: none"> - 8 verzen - 5-6-4-6 voeten - gepaard rijm - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - hoe meer voorspoed, hoe meer moeite je krijgt
124.	Hoogheyte ongeluk	<ul style="list-style-type: none"> - 10 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - hoe rijker, hoe hooghartiger
125.	Vorsten voor-ganck	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - als de vorst slecht regeert, wordt de onderdaan ook zo
126.	Richters	<ul style="list-style-type: none"> - 10 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - straf voor onrechtvaardige rechters
127.	Leeraers	<ul style="list-style-type: none"> - 8 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - predikanten in acht houden

128.	T'selve	<ul style="list-style-type: none"> - 6 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - niet alleen goed spreken, ook goed voordoen
129.	Kercken	<ul style="list-style-type: none"> - 14 verzen - sonnet - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - predikanten willen ons geestelijk voeden
130.	Gods woort	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - het gaat niet om wie de predikant is, maar of het Gods boodschap is
131.	T'selve	<ul style="list-style-type: none"> - 6 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - als je Gods woord niet gelooft, krenk je God
132.	T'selve	<ul style="list-style-type: none"> - 10 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - les aan mensen: toets de prediking altijd aan Gods woord
133.	T'selve	<ul style="list-style-type: none"> - 8 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - de luisteraar doet wat hij wil, de predikant heeft in ieder geval de boodschap meegegeven
134.	Dromen	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - een droom is niet genoeg voor waarheid
135.	Outheynt	<ul style="list-style-type: none"> - 10 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - oude teksten of tradities kunnen juist bedriegen
136.	Verbieden der boecken	<ul style="list-style-type: none"> - 8 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - belang van de Bijbel - de duivel wil het Woord wegdoen
137.	Kercken-tucht	<ul style="list-style-type: none"> - 8 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - de tucht is goud waard - tucht houdt de kerk rein

138.	T'selve	<ul style="list-style-type: none"> - 10 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - waarschuwing: de mens die op zichzelf is gericht hoort niet in de kerk
139.	T'selve	<ul style="list-style-type: none"> - 22 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - opdracht: de mens moet zijn zonden belijden aan God
140.	Weder-opneming	<ul style="list-style-type: none"> - 8 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - na de tucht moet de zondaar worden vergeven
141.	Wijsheyt ende dwaesheyt	<ul style="list-style-type: none"> - 16 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - de mens is wijs als hij zijn leven in Gods dienst besteedt - de mens kan ook heel zot zijn
142.	T'selve	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - inzicht in dwaasheid leidt tot wijsheid
143.	Eygen-moort. Dootslach	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - zelfmoord is de zondigste moord
144.	T'selve	<ul style="list-style-type: none"> - 10 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - zelfmoord lijkt een snelle dood, maar is eeuwig
145.	Liefde	<ul style="list-style-type: none"> - 8 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - opdracht: heb je broeders lief
146.	Gramschap	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - ga niet met boosheid slapen
147.	Nijt	<ul style="list-style-type: none"> - 8 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - boosheid verdwijnt door duidelijk uitpraten

148.	Wellust	<ul style="list-style-type: none"> - 10 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	- wellust leidt tot veel zonden
149.	Ledich-ganck	<ul style="list-style-type: none"> - 8 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	- luiheid leidt tot zonden
150.	T'selve	<ul style="list-style-type: none"> - 14 verzen - sonnet - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	- let op: de duivel wil de mens verleiden tot luiheid
151.	Hant en tonge	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	- hand en tong moeten arbeiden tot eer van God
152.	Schoonheyt	<ul style="list-style-type: none"> - 12 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	- schoonheid zit in een deugdelijk leven
153.	Cleding	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	- kleding kan lichtvaardigheid uitstralen
154.	Spiegel	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	- spiegel laat je zien hoe je bent
155.	Aensien	<ul style="list-style-type: none"> - 8 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	- uiterlijk van een vrouw moet de man niet verleiden
156.	Cus	<ul style="list-style-type: none"> - 10 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	- een prostituee is niet alleen slecht voor een man, maar voor de hele mensheid
157.	Raken	<ul style="list-style-type: none"> - 12 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	- overspel met een prostituee drijft de mens tot meer zonden

158.	Brant	<ul style="list-style-type: none"> - 8 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - Gods huis moet niet branden, maar leven
159.	Susanna	<ul style="list-style-type: none"> - 10 verzen - opvallend: gepaard en gekruist rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - gebaseerd op apocrief hoofdstuk uit Bijbelboek Daniël - beter sterven dan je lichaam verkopen
160.	Joseph	<ul style="list-style-type: none"> - 8 verzen - gekruist rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - Jozef was sterk en ging niet in op verleiding van de vrouw
161.	Lucretia	<ul style="list-style-type: none"> - 10 verzen - gekruist rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - als je reinheid wordt ontnomen, leidt dat tot enorme schaamte
162.	Dido	<ul style="list-style-type: none"> - 8 verzen - gekruist rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - verwijzing naar Dido, oudheid → renaissance - beter te hertrouwen dan zelfmoord te plegen
163.	Houwelijck	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - beter jong dan oud trouwen
164.	T'selve	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - heb je partner lief
165.	Trou ende liefde	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - hemel geen huwelijk, maar veel liefde
166.	Reyn gemoet	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - God werkt graag in reine mensenharten
167.	Dronckenschap	<ul style="list-style-type: none"> - 6 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe 	<ul style="list-style-type: none"> - dronkenschap is zonde

		- m en v rijm	
168.	T'selve	- 10 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm	- als dronkaard is de mens net een beest
169.	T'selve	- 8 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm	- als dronken beest word je gestraft
170.	Dobbelaer	- 6 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm	- winnen of verliezen leidt bij dobbelen altijd tot de hel
171.	Schatten	- 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm	- zorg dat je schatten in de hemel zijn
172.	Giericheyt	- 14 verzen - sonnet - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm	- gierigheid is armoede
173.	T'selve	- 2 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - v rijm	- armen zijn meer gericht op God
174.	Gout	- 8 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm	- goud blijft niet blinken
175.	Gouden tijt	- 12 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm	- achteraf herken je de gouden tijden pas
176.	Cracht des gouts	- 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm	- goud heeft overhand op mensen
177.	Gouden dromen	- 86 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe	- gebaseerd op Idylle van Theocritus uit de klassieke

		<ul style="list-style-type: none"> - m en v rijm 	<p>oudheid → renaissance</p> <ul style="list-style-type: none"> - blijf niet dromen, maar zorg voor wat je nodig hebt
178.	Gelt en deucht	<ul style="list-style-type: none"> - 8 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - de oprechten zijn vaak armer dan rijken
179.	Schijn-recht	<ul style="list-style-type: none"> - 10 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - de vraag hoe zwaar het recht weegt
180.	Woeker	<ul style="list-style-type: none"> - 12 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - woeker lijkt handig, maar leidt tot armoede
181.	T'selve	<ul style="list-style-type: none"> - 6 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - kwade geest leidt tot woekeren
182.	T'selve	<ul style="list-style-type: none"> - 10 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - woekeren leidt tot haat en een vloek van de hemel
183.	T'selve	<ul style="list-style-type: none"> - 8 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - woekeraar denkt niet aan anderen
184.	Ongenoechsaemheydt	<ul style="list-style-type: none"> - 14 verzen - sonnet - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - God geeft ons precies genoeg
185.	T'selve	<ul style="list-style-type: none"> - 26 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - weinig gebrek ervaren maakt gelukkig
186.	Matigen rijcdom	<ul style="list-style-type: none"> - 8 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - gebed om precies genoeg materie

187.	Spaersaem- heyt	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	- zuinigheid geeft rijkdom
188.	Wijsheyt boven schat	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	- een verstandig mens is liever wijs dan rijk
189.	T'selve	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	- besef dat je wijsheid nodig hebt
190.	Eere voor goet	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	- God heeft het liefst eer → liever eer dan goed
191.	Miltadicheyt	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	- giften worden door God gezegend
192.	Groeten	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - elkaar groeten wordt gezegend - naastenliefde
193.	Waerheyt	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	- niet velen spreken de waarheid
194.	Raedsel van t'selve	<ul style="list-style-type: none"> - 2 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m rijm 	- wijsheid niet sparen maar uitdelen
195.	Leugen	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	- iedereen liegt, dus smaadt een ander niet
196.	Quaet-spreken	<ul style="list-style-type: none"> - 10 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	- kwaadspreken is een schande

197.	Veel-spreken	<ul style="list-style-type: none"> - 8 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	- zonder Gods geest zeg je niets wijs'
198.	T'selve	<ul style="list-style-type: none"> - 10 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	- weinig spreken kan wijs overkomen
199.	T'selve	<ul style="list-style-type: none"> - 8 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	- de mens praat snel zijn mond voorbij
200.	Cort en groet	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	- kort en krachtig spreken is net als goud
201.	Pluym-strycken	<ul style="list-style-type: none"> - 8 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	- met veel praten bereik je, soms onterecht, het meest
202.	T'selve	<ul style="list-style-type: none"> - 14 verzen - sonnet - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	- klacht over Ghnato, verwijzing naar Terentius → oudheid → renaissance
203.	Achterklap	<ul style="list-style-type: none"> - 6 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	- roddelen is slecht
204.	Eygen lof	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	- prijs nooit jezelf
205.	Begeerlijck- heyt	<ul style="list-style-type: none"> - 8 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	- begeertes zijn snelzondig
206.	T'selve	<ul style="list-style-type: none"> - 8 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	- begeerte tot zonde zit vanbinnen

207.	Geveynstheyt	<ul style="list-style-type: none"> - 8 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	- uiterlijke gods- dienst zegt niets
208.	T'selve	<ul style="list-style-type: none"> - 8 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	- een dier is uiterlijk betrouwbaarder dan een mens
209.	T'selve	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	- juist als je niet zo- veel bent, vertoon je schone schijn
210.	Oprechticheyt	<ul style="list-style-type: none"> - 8 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	- oprechtheid zorgt dat je leed kan doorstaan
211.	Weten en doen	<ul style="list-style-type: none"> - 8 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	- we lezen wel over de hemel, maar bereiken haar nog niet
212.	Woorden en wercken	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gekruist rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	- sprekersgaven doen er niet toe
213.	Ootmoet	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	- verneder je om Gods gunst te ont- vangen
214.	T'selve	<ul style="list-style-type: none"> - 8 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	- hoe meer God de mens verlicht, hoe nederiger hij moet worden
215.	Hoochmoet voor den val	<ul style="list-style-type: none"> - 10 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	- als je gaat pochen, zal God je straffen
216.	Cleyne sonden	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	- kleine zonden kun- nen je zaligheid voorkomen

217.	Ongevoellick- heyt	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gekruist rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - gewetenloosheid is een voorbode op de verdoemenis
218.	Verlatinge	<ul style="list-style-type: none"> - 8 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - God trekt op den duur zijn handen van de zondaar af
219.	Straffe	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gekruist rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - als je kwaad doet, komt dat ook terug
220.	Langsaem, maar swaer	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - hoe langer je zondigt, hoe zwaarder de straf
221.	Tranen	<ul style="list-style-type: none"> - 8 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - huil om je zonden en Gods vuur dooft - belang van berouw
222.	T'selve	<ul style="list-style-type: none"> - 8 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - behoud tranen/berouw en de mens zal vrucht dragen
223.	Hemelsche wandeling	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - houd het oog op de hemel/ eeuwigheid
224.	T'selve	<ul style="list-style-type: none"> - 8 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - een oprecht christen is anders
225.	Sonder omme- sien	<ul style="list-style-type: none"> - 10 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - gebed of de mens God volledig zal navolgen
226.	Twee wegen	<ul style="list-style-type: none"> - 6 en 4 verzen - gepaard/omarmend rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - het is hel óf zaligheid

227.	Reysen	<ul style="list-style-type: none"> - 12 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - veel weten is niet als je God niet kent
228.	Tijt-verdrijf	<ul style="list-style-type: none"> - 6 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - de mens verdoet zijn tijd
229.	Danckbaer- heyt	<ul style="list-style-type: none"> - 10 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - van en voor God zijn alle goede dingen
230.	Deucht	<ul style="list-style-type: none"> - 6 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - deugd: moeilijk leven hebben tot zaligheid
231.	Eere	<ul style="list-style-type: none"> - 10 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - een vrouw blijft haar man trouw
232.	Manna	<ul style="list-style-type: none"> - 8 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - verzamel Gods woord als je jong bent
233.	Gouden calf	<ul style="list-style-type: none"> - 6 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - het volk wilde altijd meer
234.	Tabernakel	<ul style="list-style-type: none"> - 20 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - Gods huis op aarde zwerft, alleen in de hemel is het eeuwig
235.	Altaer	<ul style="list-style-type: none"> - 8 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - zoek God niet stap voor stap, maar in één keer
236.	Offer	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - het offer van de mens is een lijdelijk leven

237.	Heydens hou-welijck	<ul style="list-style-type: none"> - 10 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - scheid niet van een ongelovige vrouw/gewoonte, maar maak haar gelovig
238.	Moses ende Miriam	<ul style="list-style-type: none"> - 8 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - God bekeert ook heidenen
239.	Den Lof-sanck Mosis	<ul style="list-style-type: none"> - gezang - 168 verzen - 28 coupletten - 6 verzen per couplet - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - Gods plannen zijn wijs/onfeilbaar - Hij geeft altijd uitkomst aan zijn volk - heidenen moeten God ook loven
240.	Beloofde lant	<ul style="list-style-type: none"> - 8 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - niet alleen Kanaän, maar ook de hemel is beloofd
241.	Sonnen-stilstant	<ul style="list-style-type: none"> - 14 verzen - sonnet - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - zonstilstand tegen de vijanden, gebed om verlichting tegen de zonden
242.	Vyf Coningen	<ul style="list-style-type: none"> - 10 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - geen lust, maar gehoorzaamheid
243.	Ehud	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - blijf bij de woorden uit de Bijbel
244.	Gedeons vlies	<ul style="list-style-type: none"> - 10 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - heidenen die God leren kennen, worden meer gezegend dan Gods goddeloze volk
245.	Simson leeuwen-doder	<ul style="list-style-type: none"> - 50 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - vanuit Simson gesproken tot zijn vrouw - verslaan van een leeuw in Gods kracht

246.	Simson Speelman	<ul style="list-style-type: none"> - 48 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	- verleiding van een vrouw leidt tot ongehoorzaamheid en verdriet
247.	Ruth	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	- heb de vrienden van je echtgenoten lief
248.	Saul	<ul style="list-style-type: none"> - 14 verzen - sonnet - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	- tegen Gods wil inwerken zorgt voor straf
249.	David	<ul style="list-style-type: none"> - 14 verzen - sonnet - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	- niemand is wijzer dan God
250.	Den 128. psalm Davids, gesongen op de bruyloft Henrici Revij ende Armgardey Passiae	<ul style="list-style-type: none"> - gezang - 28 verzen - 7 coupletten - 4 verzen per couplet - gekruist rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	- het huwelijk is vruchtbaar
251.	Op t'selve	<ul style="list-style-type: none"> - 14 verzen - sonnet - omarmend rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	- met God in het huwelijk erbij is alles te overwinnen
252.	Clachte Davids	<ul style="list-style-type: none"> - gezang - 60 verzen - 6 coupletten; 10 verzen per couplet - gepaard rijm - 4 versvoeten - jambe - m en v rijm 	- uiting van verdriet over het verliezen van de strijd en van zijn beste vriend
253.	Amnon ende Thamar	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	- je zus verkrachten is zonde
254.	Dry plagen	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm 	- Gods toorn is over het land

		<ul style="list-style-type: none"> - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	
255.	De laetste woorden Davids	<ul style="list-style-type: none"> - gezang - 32 verzen - 4 verzen per couplet; 8 coupletten - gekruist rijm - 5 en 4 versvoeten - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - de mens is vol gebreken, maar moet altijd blijven geloven
256.	Het lof eener deuchtsamer vrouwe, wt het 31. capittel der spreucken Salomonis gesongen op de bruyloft Hugonis Galli, ende Gesulæ Tac-kiaë	<ul style="list-style-type: none"> - 92 verzen - 23 coupletten; 4 verzen per couplet - 4 en 3 versvoeten - gepaard rijm - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - goede man en goede vrouw zijn zorgt voor eeuwig geluk
257.	Het hoghe Liedt Salomons, ghebet	<ul style="list-style-type: none"> - 14 verzen - sonnet - omarmend rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - gebed om de liefde en wijsheid van Salomo
258.	Het hoghe Liet Salomons. Eerste ghesanck	<ul style="list-style-type: none"> - gezang - dialoog - 144 verzen - 12 coupletten - gepaard en omarmend - jambe en trochee - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - bruid en bruidegom - schoonheid van het echtpaar
259.	Het hoghe Liet Salomons. Tweede ghesanck	<ul style="list-style-type: none"> - gezang - dialoog - 120 verzen - 15 coupletten; 8 verzen per couplet - 3 versvoeten - gekruist rijm - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - bruid en bruidegom - toe-eigenen van elkaar
260.	Het hoghe Liet Salomons. Derde ghesanck	<ul style="list-style-type: none"> - gezang - dialoog - 102 verzen - 17 coupletten; 6 verzen per couplet - 4 en 2 versvoeten 	<ul style="list-style-type: none"> - bruid en bruidegom - wijsheid in omgang met elkaar en anderen

		<ul style="list-style-type: none"> - gepaard en omarmend rijm - jambe en trochee - m en v rijm 	
261.	Het hoghe Liet Salomons. Vierde ghesanck	<ul style="list-style-type: none"> - gezang - dialoog - 100 verzen - 20 coupletten; 5 verzen per couplet - 4 en 2 versvoeten - omarmend rijm - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - bruid en bruidegom - goedheid van de aarde - voorproefje op de hemel
262.	Het hoghe Liet Salomons. Vijfde ghesanck	<ul style="list-style-type: none"> - gezang - dialoog - 76 verzen - 19 coupletten; 4 verzen per couplet - 5 en 2 versvoeten - gepaard rijm - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - bruid en bruidegom en maagden - vertrouwen bij elkaar te blijven, ook als men elkaar kwijt is
263.	Het hoghe Liet Salomons. Seste ghesanck	<ul style="list-style-type: none"> - gezang - dialoog - 120 verzen - 30 coupletten; 4 verzen per couplet - 4 versvoeten - gekruist rijm - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - bruid en bruidegom en maagden - verwondering over elkaars mooie lichaam
264.	Het hoghe Liet Salomons. Sevende ghesanck	<ul style="list-style-type: none"> - gezang - dialoog - 108 verzen - 18 coupletten; 6 verzen per couplet - 3 versvoeten - gepaard en omarmend rijm - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - bruid en bruidegom en maagden - ze willen altijd bij elkaar zijn - de liefde is het sterkst → liefde van God
265.	Het hoghe Liet Salomons. Achtste ghesanck	<ul style="list-style-type: none"> - gezang - dialoog - 48 verzen - 6 coupletten; 8 verzen per couplet - 5 versvoeten - gepaard rijm - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - bruid en bruidegom - onthaal in de hemel door de bruidegom
266.	Gout des tempels	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - Gods zegen is nodig

		<ul style="list-style-type: none"> - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	
267.	Baals papen	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - afgoden hebben geen gevoel zoals God
268.	Elisa	<ul style="list-style-type: none"> - 8 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - alleen God zelf kan wonderen doen
269.	<i>De claechlieden Ieremiae; voorreden aen de vervolgte Christenen</i>	<ul style="list-style-type: none"> - 14 verzen - sonnet - omarmend en gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - smeking aan land om terug te keren naar God
270.	<i>De claechlieden Ieremiae; Eerste clachte</i>	<ul style="list-style-type: none"> - gezang - 66 verzen - 11 coupletten; 6 verzen per couplet - gepaard rijm - 5 versvoeten - jambe - v rijm (!) 	<ul style="list-style-type: none"> - klacht over Gods volk dat ongeloof toont
271.	<i>De claechlieden Ieremiae; Tweede clachte</i>	<ul style="list-style-type: none"> - gezang - 66 verzen - 11 coupletten; 6 verzen per couplet - 3 versvoeten - gepaard en omarmend rijm - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - verlatenheid van mensen - gebed om vergelding
272.	<i>De claechlieden Ieremiae; Derde clachte</i>	<ul style="list-style-type: none"> - gezang - 66 verzen - 11 coupletten; 6 verzen per couplet - 5 en 3 versvoeten - gepaard en omarmend rijm - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - God heeft het volk door haar ongehoorzaamheid vervloekt
273.	<i>De claechlieden Ieremiae; Vierde clachte</i>	<ul style="list-style-type: none"> - gezang - 64 verzen - 8 coupletten; 8 verzen per couplet - 5 versvoeten - gepaard rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - Gods toorn is eigen schuld - oorzaak is de valste profeten - oproep tot gebed en inkeer

		<ul style="list-style-type: none"> - jambe - m en v rijm 	-
274.	De claechliederen Ieremiae; Vijfde clachte	<ul style="list-style-type: none"> - gezang - 132 verzen - 11 coupletten; 12 verzen per couplet - 3 versvoeten - gepaard en omarmend rijm - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - God wil geen wraak, maar straft tot nut van de mens
275.	De claechliederen Ieremiae; Seste clachte	<ul style="list-style-type: none"> - gezang - 54 verzen - 9 coupletten; 6 verzen per couplet - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - ongeluk is niet Gods schuld, maar de schuld van de zondige mens - oproep tot inkeer - gebed om vergelding
276.	De claechliederen Ieremiae; Sevende clachte	<ul style="list-style-type: none"> - gezang - 72 verzen - 9 coupletten; 8 verzen per couplet - 4 en 3 versvoeten - gekruist rijm - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - het verval en het ongeluk van Gods volk
277.	De claechliederen Ieremiae; Achtste clachte	<ul style="list-style-type: none"> - gezang - 48 verzen - 6 coupletten; 8 verzen per couplet - 5 versvoeten - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - de vijand zal overwinnen omdat het volk God heeft verlaten
278.	De claechliederen Ieremiae; Negende clachte	<ul style="list-style-type: none"> - gezang - 84 verzen - 7 coupletten; 12 verzen per couplet - gepaard en omarmend rijm - 4 en 3 versvoeten - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - klacht tot God - gebed om verlossing uit het heidendom, uit de gevangenis - pleit op Gods trouw
279.	Het gesanck der drie mannen inden viere. Wt de Apocryphen	<ul style="list-style-type: none"> - gezang - 84 verzen - 11 coupletten - 8 verzen per couplet, laatste couplet 4 verzen - 4 versvoeten - gekruist rijm - jambe 	<ul style="list-style-type: none"> - lofprijzing van God in heel de schepping - oproep tot dankbaarheid

		- m en v rijm	
280.	Vant selve	- gezang - 8 verzen - 5 en 3 versvoeten - omarmend en gepaard rijm - jambe - v rijm (!)	- zelfs vuur kan de eeuwige dood niet opwekken
281.	Seven martelaars met haer moeder wt de Machabeen	- 14 verzen - omarmend en gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm	- volharding leidt tot zaligheid
282.	Haman. Treurspel	- treurspel - 876 verzen - diverse rijmschema's - jambe - m en v rijm	- Haman, die Gods volk wil uitroeien, komt zelf om - Gods plan is hoger dan het plan van mensen
283.	Parodia	- Griekse tekst - 7 verzen	- gedichtje in het Grieks → oudheid, renaissance

Tweede boeck

284.	Lof Jesu Christi	- 14 verzen - sonnet - omarmend en gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm	- Jezus' leven en dood is waar Revius over wil schrijven - vergelijking met diverse figuren uit de klassieke oudheid → renaissance
285.	T'selve	- gezang - 30 verzen - 5 coupletten; 6 verzen - 4 of 2 versvoeten - gepaard en omarmend rijm - jambe - m en v rijm	- wijs van Catullus' lied → oudheid, renaissance - gebed of Revius' leven tot Jezus' eer mag zijn
286.	T'selve	- gezang - 26 verzen - 2 coupletten; 13 verzen per couplet - 5, 2 en 4 versvoeten - gepaard en omarmend rijm - jambe - m en v rijm	- volledige overgave aan Jezus

287.	Spruyte Davids	<ul style="list-style-type: none"> - gezang - 20 verzen - 5 coupletten; 4 verzen per couplet - 4 versvoeten - gepaard rijm - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - standplaats van Jezus - gebed om geluk in Jezus
288.	Maria	<ul style="list-style-type: none"> - 14 verzen - sonnet - omarmend en gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - Maria is gezegend - de mens die zich voegt naar Jezus' dienst, is ook zalig
289.	Engelen-sanck	<ul style="list-style-type: none"> - gezang - 77 verzen - 11 coupletten; 7 verzen per couplet - 2 en 3 versvoeten - jambe en trochee - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - Gods grootheid - lof aan God
290.	Geboorte	<ul style="list-style-type: none"> - gezang - 48 verzen - 12 coupletten; 4 verzen per couplet - 4 en 3 versvoeten - binnenrijm - gekruist en gebroken rijm - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - Jezus kwam voor de verlossing van de mens - schoonheid van Jezus als baby
291.	Harder-liet	<ul style="list-style-type: none"> - gezang - 42 verzen - 7 coupletten; 6 verzen per couplet - 2, 3 en 4 versvoeten - gepaard rijm - jambe en trochee - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - verkondiging van Jezus' geboorte
292.	Wijsen wtet Ooste	<ul style="list-style-type: none"> - 28 verzen - gekruist rijm - repetitio: wijsheyt - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - het is verstandig om God te zoeken, vinden en dienen
293.	Bondelken myrrhe	<ul style="list-style-type: none"> - 14 verzen - sonnet - 5 versvoeten - omarmend en gepaard rijm - jambe 	<ul style="list-style-type: none"> - mirre stempelt Jezus' geboorte en lijden - die levensfasen heeft de mens nodig tot zaligheid

		- m en v rijm	
294.	Kinder-moort	- 14 verzen - sonnet - omarmend en gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm	- vermoorde kinderen hadden een kort leven op aarde, maar een eeuwig leven in de hemel
295.	Salige doot der kinderen	- 14 verzen - sonnet - omarmend en gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm	- de hemel is gelukkiger dan de aarde
296.	Besnijdinge	- gezang - 44 verzen - 3 coupletten; 11 verzen per couplet - 2, 3 en 4 versvoeten - omarmend en gepaard rijm - jambe	- Jezus heeft veel (bloed) geleden - Zijn bloed zorgt voor de verlossing van de mens
297.	Middelaer	- 8 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm	- God kan niet zichtbaar zijn voor mensen, dus daarom kwam Jezus als middelaar
298.	Doop Johannis	- 14 verzen - sonnet - omarmend en gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm	- Johannes doopte veel mensen in de naam van Jezus - Jezus doopt uiteindelijk met de Geest
299.	Doop Christi	- 10 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm	- het water waarmee wordt gedoopt is rein
300.	Doop	- gezang - 24 verzen - 4 coupletten; 6 verzen per couplet - 4 versvoeten - gepaard en omarmend rijm - jambe - m en v rijm	- de doop zelf maakt niet zalig, dat doet God
301.	Kennisse Christi	- 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn	- het is een kunst om Christus te kennen

		<ul style="list-style-type: none"> - jambe - m en v rijm 	
302.	Apostelen	<ul style="list-style-type: none"> - 14 verzen - sonnet - repetitio: twaalf - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - vergelijkingen met andere voorbeelden van twaalf in de Bijbel - twaalf is een hulpmiddel; God zelf doet het werk
303.	Simon Petrus	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gekruist rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - de mens kan nooit trouw blijven, Jezus wel
304.	Matthaeus	<ul style="list-style-type: none"> - 14 verzen - sonnet - omarmend en gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - Jezus bekeert zelfs tollenaars - Hij kiest wie Hij wil
305.	Iohannes apostel	<ul style="list-style-type: none"> - 14 verzen - sonnet - omarmend en gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - Johannes is door het evangelie overleden - Hij is in de hemel opgenomen
306.	Lucas	<ul style="list-style-type: none"> - 16 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - vanuit Lucas verteld - ontkrachting van idee dat Lucas Jezus heeft geschilderd
307.	Vercopers inden tempel	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - het is zondig om handel te drijven in een kerk - de mens kan beter de Heilige Geest zoeken in de kerk
308.	Bethesda	<ul style="list-style-type: none"> - 8 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - Gods engel maakt rein en gezond
309.	Iohannes ont-hoofd	<ul style="list-style-type: none"> - 16 verzen - gekruist rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - uit slechte daden zoals dansen komen verschrikkelijke dingen voort
310.	T'selve	<ul style="list-style-type: none"> - 12 verzen - gekruist rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - vergelijking met Griekse figuren:

		<ul style="list-style-type: none"> - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	oudheid, renaissance
311.	Cananeische vrouwe	<ul style="list-style-type: none"> - 40 verzen - dialoog - 6 en 3 versvoeten - gekruist rijm - jambe - m en v rijm 	- God bestraft de zonde en bekeert de mens met berouw
312.	Joden	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - chiasme - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	- Jood ziet God als mens, een christen Jezus als God
313.	T'selve	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	- onbegrip voor ongelovige joden
314.	Timmermans Sone	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	- Jezus' aardse vader was timmerman, Jezus' hemelse vader maakte de hemel
315.	Weduwen gave	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	- God kijkt hoeveel de gave een mens waard is
316.	Hant aenden ploech	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	- werk hard om open te staan voor bekeering
317.	Onweder	<ul style="list-style-type: none"> - gezang - 48 verzen - 12 coupletten; 4 verzen per couplet - 3 versvoeten - gekruist rijm - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - God spaart mensenslevens - God krijgt de eer
318.	Volgt mij nae	<ul style="list-style-type: none"> - 8 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	- de mens volgt God alleen als het makkelijk is
319.	Ick sal u verquicken	<ul style="list-style-type: none"> - 20 verzen - gepaard rijm - alexandrijn 	<ul style="list-style-type: none"> - opwekking van doden - gebed om

		<ul style="list-style-type: none"> - jambe - m en v rijm 	eeuwig leven
320.	Duyvels inde swijnen	<ul style="list-style-type: none"> - 8 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - als God beesten bestuurt, onderhoudt Hij zeker de mens
321.	Satan gebonden	<ul style="list-style-type: none"> - 14 verzen - sonnet - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - God leidt de mens - de mens moet God vertrouwen
322.	Rijckeman en Lazarus	<ul style="list-style-type: none"> - 8 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - de arme is beter af dan de rijke
323.	Een coude dronck waters	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - Gods water geeft liefde
324.	Sondaresse	<ul style="list-style-type: none"> - 36 verzen - 9 strofen, genummerd - gekruist rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - zalving van Jezus - kind van God zijn of worden
325.	Gelijckenissen Christi gebedswijze	<ul style="list-style-type: none"> - gezang - 126 verzen - 21 coupletten; 6 verzen per couplet - 4 versvoeten - gepaard rijm - jambe - m rijm (!) 	<ul style="list-style-type: none"> - gebed om een zuiver en goed christelijk leven
326.	Phariseen	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - Jezus weet alles en is niet te verzoeken
327.	Lijden Christi	<ul style="list-style-type: none"> - 14 verzen - sonnet - omarmend en gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - Jezus heeft pijnen geleden voor de mens

328.	Liefde	<ul style="list-style-type: none"> - 6 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - het was liefde die Jezus tot de dood dreef
329.	Christus tot Petrum	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - Petrus moet Jezus volgen i.p.v. leiden
330.	Paesch-lam	<ul style="list-style-type: none"> - gezang - 48 verzen - 12 coupletten; 4 verzen per couplet - 4 versvoeten - gekruist rijm - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - Jezus is geslacht als een lam - gebed of Zijn dood ook voor ons genoeg zal zijn
331.	Verraet	<ul style="list-style-type: none"> - 14 verzen - sonnet - omarmend en gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - Judas verraadde Jezus ten koste van zijn eeuwige leven
332.	Avond-mael	<ul style="list-style-type: none"> - 14 verzen - sonnet - omarmend en gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - het Avondmaal staat voor Jezus' bloed en lichaam
333.	Voet-waschinghe	<ul style="list-style-type: none"> - 6 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - Jezus wil de minste zijn - Hij wast voeten en lijdt aan het kruis
334.	Bloedige sweet	<ul style="list-style-type: none"> - 48 verzen - 8 strofen - 4 en 2 versvoeten - gepaard en omarmend rijm - trochee - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - Jezus liep allerlei verwondingen op door de zonden van de mens
335.	Beproeft na gelijkheyt	<ul style="list-style-type: none"> - 12 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - alles wat de mens meemaakt, heeft Jezus ook gevoeld

336.	Petri val	<ul style="list-style-type: none"> - 10 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - Petrus verraadde Jezus door angst - door geloof sprak hij later weer goed van Hem
337.	Petri tranen	<ul style="list-style-type: none"> - 14 verzen - sonnet - omarmend gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - Petrus heeft spijt en toont berouw
338.	Siet den mensche	<ul style="list-style-type: none"> - 28 verzen - gekruist rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - zie op Jezus als mens - gebed of de mens in eeuwigheid God mag zien
339.	Wy en hebben geen Coninck dan een Keyser	<ul style="list-style-type: none"> - 8 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - de mens erkende Jezus niet als koning - dat zal in eeuwigheid bestraft worden in de hel
340.	Sijn bloet sy over ons ende onse kinderen	<ul style="list-style-type: none"> - 8 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - Jezus' bloed kan zonden afwassen
341.	Hy droech onse smerten	<ul style="list-style-type: none"> - 14 verzen - sonnet - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - de Joden hebben Jezus niet gekruisigd, maar de mens die berouw heeft ervaart dat hij zelf de moordenaar is
342.	T'groene hout	<ul style="list-style-type: none"> - 52 verzen - 13 strofen - gekruist rijm - 4 versvoeten - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - Jezus onderging Zijn lijden gewillig - de mens moet ook zo gewillig Jezus navolgen
343.	Coperen slange	<ul style="list-style-type: none"> - 14 verzen - sonnet - omarmend en gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - vergelijking van Jezus met de koperen slang uit de woestijn die voor genezing zorgde - Jezus geneest zelfs zonder giftig te zijn
344.	Maria by t'cruyce	<ul style="list-style-type: none"> - 14 verzen - sonnet 	<ul style="list-style-type: none"> - de moeder van Jezus leed als geen

		<ul style="list-style-type: none"> - omarmend en gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	ander door Jezus zo te zien
345.	Doot Christi	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - Jezus liet anderen leven, maar stierf zelf
346.	T'selve	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - de dood sterft als Jezus zelf opstaat
347.	T'selve	<ul style="list-style-type: none"> - gezang - 24 verzen - 4 coupletten; 6 verzen per couplet - 5 en 3 versvoeten - gepaard en omarmend rijm - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - groot verschil tussen Jezus als Vorst in de hemel en Jezus als gekruisigde in de dood
348.	Verrijzenis	<ul style="list-style-type: none"> - 10 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - Jezus kan zelfs opstaan uit de dood - de mens moet/wil blijmoedig sterven om bij Jezus te leven
349.	Twee-sprake by het graf	<ul style="list-style-type: none"> - 64 verzen - dialoog - 4 strofen - gepaard rijm - divers aantal versvoeten (!) - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - gesprek tussen Maria en Jezus - Maria zoekt Jezus in het graf - Maria blaakt in Jezus' liefde
350.	Thomas gelovich	<ul style="list-style-type: none"> - 32 verzen - gekruist rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - Thomas gelooft in Jezus' opstanding als Jezus het hem laat zien - zalig is de mens die in Jezus gelooft zonder Hem gezien te hebben
351.	Visch-vanck. Ioan 21	<ul style="list-style-type: none"> - 60 verzen - 10 strofen - 4 en 3 versvoeten 	<ul style="list-style-type: none"> - Jezus zorgt voor veel vis: een wonder

		<ul style="list-style-type: none"> - gekruist en gepaard rijm - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - door het wonder is gelijk te zien dat het Jezus is
352.	Weder-opneming Petri	<ul style="list-style-type: none"> - 28 verzen - dialoog - gekruist rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - Petrus belijdt zijn liefde - Jezus laat hem evangeliseren
353.	Hemel-vaert	<ul style="list-style-type: none"> - 14 verzen - sonnet - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - Jezus is voortaan alleen te vinden in de hemel
354.	T'selve	<ul style="list-style-type: none"> - 8 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - toepassing op het eigen leven: het is tijd om naar Jezus te gaan
355.	T'selve	<ul style="list-style-type: none"> - 10 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - opdracht: leid een blij leven, want de toekomst is goed (hemel)
356.	Ter rechter-hant Gods	<ul style="list-style-type: none"> - 8 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - God de Vader en de Zoon zijn allebei hoog verheven
357.	Pinxteren	<ul style="list-style-type: none"> - 30 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - God geeft zijn Geest als testament
358.	Camerling Candaces	<ul style="list-style-type: none"> - 14 verzen - sonnet - omarmend en gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - God zegende de heidenen - de zonde van de heidenen werden vergeven
359.	Pauli bekeeringe	<ul style="list-style-type: none"> - gezang - 54 verzen - 9 coupletten; 6 verzen per couplet - 4 en 2 versvoeten - gepaard rijm - jambe en trochee 	<ul style="list-style-type: none"> - Paulus wordt bekeerd tot Jezus - dat was Gods plan met hem

		- m en v rijm	
360.	Ceremoniaen afgedaen	- 8 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm	- uiterlijke (ceremoniële) wetten gelden niet meer na Jezus' dood
361.	T'selve	- 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm	- antithese t.o.v. vorig gedicht - het bloed blijft belangrijk: leven van de mens is in Jezus' bloed
362.	Joden gestraft	- 12 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm	- Joden worden gestraft om hun daden - Gods rechtvaardigheid
363.	Afgoden val	- 20 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm	- de Bijbel overwint alle Griekse helden - oudheid, renaissance
364.	Verlichtinge	- 10 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm	- Gods bekering en een mens' eigen zondekennis zijn beide onmisbaar
365.	Geloove	- 10 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm	- God geeft de mens alles - bij ongeloof hoort het eeuwige verderf
366.	Wercken der ongelovige	- 8 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm	- niets werpt vruchten af zonder geloof
367.	Gelove, hope, liefde	- 6 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm	- 1 geloof, 1 hoop, 1 liefde is genoeg: die van God
368.	Bekeringe	- 6 verzen - gepaard en omarmend rijm - 6 en 2 versvoeten - jambe - m en v rijm	- Gods genade is groter dan alle zonden van mensen
369.	Bruyt Christi	- 18 verzen - gepaard rijm	- dien God zoals Hij dat wil

		<ul style="list-style-type: none"> - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	- dan ontvangt de mens Gods gunst
370.	Kinderen Gods	<ul style="list-style-type: none"> - 10 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	- een gelovige moet goede daden laten zien
371.	Rechtveerdicheyt, barmherticheyt	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	- iedereen doet wat hij kan in zijn vermogen
372.	Weetsucht	<ul style="list-style-type: none"> - 6 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	- de mens moet niet nieuwsgierig zijn naar Gods plannen
373.	Meynen en weten	<ul style="list-style-type: none"> - 8 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	- elk mens heeft, soms onterecht, een eigen mening
374.	Vege-vier	<ul style="list-style-type: none"> - 8 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	- er is geen vagevuur, veroemd blijft veroemd
375.	Predicant	<ul style="list-style-type: none"> - 20 verzen - gepaard rijm - 4 versvoeten - trochee - m rijm 	- waarheid en liefde in Gods dienst zijn belangrijk voor predikanten
376.	Ouderling	<ul style="list-style-type: none"> - 20 verzen - gepaard rijm - 4 versvoeten - trochee - m rijm 	- vrede en vermaning in de kerk zijn belangrijk voor ouderlingen
377.	Diaken	<ul style="list-style-type: none"> - 20 verzen - gepaard rijm - 4 versvoeten - trochee - m rijm 	- wees als diaken gericht op het helpen van de medemens
378.	Tafel-recht	<ul style="list-style-type: none"> - 16 verzen - gepaard rijm - 4 versvoeten - trochee - m rijm 	- uitleg wie wel en niet aan het Avondmaal mag deelnemen
379.	Gebet	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm 	- het is belangrijk dat iedereen bidt

		<ul style="list-style-type: none"> - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	
380.	Cort gebet	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - 4 versvoeten - jambe - m en v rijm 	- gebed om Gods zegeningen
381.	Morgen-gebet	<ul style="list-style-type: none"> - gezang - 20 verzen - 5 coupletten; 4 verzen per couplet - 3 en 2 versvoeten - gekruist rijm - jambe - m en v rijm 	- gebed om Gods wijsheid voor de dag
382.	Gebet des mid-daechs	<ul style="list-style-type: none"> - gezang - 20 verzen - 5 coupletten; 4 verzen per couplet - 4 en 3 versvoeten - gekruist rijm - jambe - m en v rijm 	- gebed om de zon, om Gods licht
383.	Gebet voor den eten	<ul style="list-style-type: none"> - gezang - 20 verzen - 5 coupletten; 4 verzen per couplet - 4 versvoeten - gekruist rijm - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - gebed om zegen over het eten - bewaring voor overdaad - verlangen naar eeuwige maaltijd
384.	Dankseggine naden Eten	<ul style="list-style-type: none"> - gezang - 20 verzen - 5 coupletten; 4 verzen per couplet - 4 versvoeten - gekruist rijm - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - dankbaarheid voor de maaltijd - voorproefje van de hemel
385.	Avont-gebet	<ul style="list-style-type: none"> - gezang - 20 verzen - 5 coupletten; 4 verzen per couplet - 4 versvoeten - gepaard rijm - jambe - m rijm 	- gebed om bewaring in de nacht
386.	Alle goet van God	<ul style="list-style-type: none"> - 20 verzen - gepaard rijm - alexandrijn 	- de mens is slecht, al het goede komt van God

		<ul style="list-style-type: none"> - jambe - m en v rijm 	
387.	Aenvechtinge	<ul style="list-style-type: none"> - 14 verzen - sonnet - omarmend en gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - twijfel aan Gods goedheid is van de mens
388.	Vervolginge	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - christenvervolgers komen zelf om (in de hel)
389.	Martelaers	<ul style="list-style-type: none"> - 12 verzen - gekruist rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - juist door getuigenissen van vervolgenden komt God aan zijn eer
390.	Tyrannen. Iulianus	<ul style="list-style-type: none"> - 12 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - pogingen om de christelijke kerk terug te dringen zijn niet gelukt - God is almachtig
391.	Keyser	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - de keizer wil graag de Roomse kerk behouden
392.	Antichrist	<ul style="list-style-type: none"> - 14 verzen - sonnet - parallellisme - omarmend en gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - vergelijkingen met onmogelijke dingen - de antichrist zal nooit gelovigen kunnen overtuigen
393.	Knecht der knechten	<ul style="list-style-type: none"> - 4 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - de protestanten wonnen het van de Roomsers
394.	Ban	<ul style="list-style-type: none"> - 8 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - iedereen is mens, bedenk dat tijdens de omgang met elkaar
395.	Vier pausen	<ul style="list-style-type: none"> - 8 verzen - gepaard rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - vier pausen hebben veel gezondigd

		<ul style="list-style-type: none"> - 4 versvoeten - jambe - m en v rijm 	
396.	Vier leeraers	<ul style="list-style-type: none"> - 8 verzen - gepaard rijm - 4 versvoeten - jambe - m en v rijm 	- vier gelovigen waren goede kerkelijke leiders
397.	Berovinge	<ul style="list-style-type: none"> - 8 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	- hecht niet aan aardse materie, maar aan de ziel
398.	Gevanckenis	<ul style="list-style-type: none"> - 64 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - wees als vervolgd niet bevreesd, maar loof God - oproep om voor elkaar als christenen te bidden
399.	Volherdinge	<ul style="list-style-type: none"> - 14 verzen - sonnet - parallellisme/repetitio - omarmend en gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	- niets zal een gelovige kunnen scheiden van de liefde van Christus
400.	T'selve	<ul style="list-style-type: none"> - 6 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	- Gods geest blijft altijd aanwezig
401.	Laetsten dach	<ul style="list-style-type: none"> - gezang - 51 verzen - 17 coupletten; 3 verzen per couplet - 4 versvoeten - slagrijm/gepaard rijm - trochee - v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - Gods oordeel over de mens - goed en kwaad wordt vergeleken - gebed of God de zonde wil vergeven
402.	Verrijsenisse	<ul style="list-style-type: none"> - 18 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	- de mens wordt in de hemel vernieuwd en volmaakt gemaakt
403.	T'selve	<ul style="list-style-type: none"> - 18 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	- de mens is nu zondig, God moet er weer in gaan wonen

404.	T'selve	<ul style="list-style-type: none"> - 14 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - de mens zal in de hemel weer Gods beeld vertonen
405.	T'selve	<ul style="list-style-type: none"> - 10 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - de aarde zal schrikken als Jezus terugkomt en zij Hem niet kent
406.	Oordeel	<ul style="list-style-type: none"> - 14 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - bij het oordeel kan niemand zich meer beter voordoen
407.	Goeden en quaden	<ul style="list-style-type: none"> - 8 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - bij het oordeel wordt onderscheid gemaakt tussen de gelovigen en de ongelovigen
408.	Schape en boccken	<ul style="list-style-type: none"> - 6 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - op aarde zijn de gelovigen armer, maar in de hemel zijn ze rijker dan de ongelovigen
409.	Scheydinge	<ul style="list-style-type: none"> - 8 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - niemand blijft meer op aarde - het is of de hemel of de hel
410.	Werelts onderganck	<ul style="list-style-type: none"> - 6 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - de wereld is heet, maar in liefde kil geworden
411.	Eeuwich vier	<ul style="list-style-type: none"> - 8 verzen - gepaard rijm - alexandrijn - jambe - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - Gods vuur zal alle ongelovigen verteeren
412.	Eeuwich leven	<ul style="list-style-type: none"> - 20 verzen - 8 en 4 versvoeten - gepaard rijm - trochee - m en v rijm 	<ul style="list-style-type: none"> - de gelovige gaat wel naar de aarde (begrafenis), maar leeft eeuwig - de aarde is vol van zonde, maar de hemel is prachtig

Bibliografie

Gedrukte bronnen

- Bijbel met uitleg. Statenvertaling | Psalmen* (2015). Apeldoorn: De Banier.
- Bruijn, E. de (2007). Dominee schrijft tragedie. Het treurspel Haman als spiegel van Revius' dichterschap en wereldbeeld. In: *Nederlandse letterkunde* (12), p. 147-171.
- (2012). *Eerst de waarheid, dan de vrede*. Zoetermeer: Uitgeverij Boeken-
centrum.
- Bruijn, E. de & Florijn, H. (2006). *Revius. Dichter, denker, dominee*. Houten:
Uitgeverij Den Hertog.
- Bruijne, A. de (2013). Gereformeerd: open je erfenis beheren. *De Reformatie*.
Inspirerend kerk zijn (8), p. 148-151.
- Dekker, Rudolf (1996). *Lachen in de Gouden Eeuw: een geschiedenis van de
Nederlandse humor*.
- Driestar onderwijsadvies Gouda (2021). *Literatuur in zicht*. Groot-Ammers:
Vanderperk Groep.
- Duits, H. (1996). De Amsterdamse kerkeraad stuurt twee afgezanten naar de
burge-meesters om te klagen over een opvoering van Samuel Costers
Iphigenia in de Nederduytsche Academie. De moeizame relatie tussen kerk
en toneel in de zeventiende eeuw. In: Erensteijn, R.L., *Een theatergeschie-
denis der Nederlanden. Tien eeuwen drama en theater in Nederland en
Vlaanderen*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Es, G.A. van (1948). Jacobus Revius. De Overijsselsche Zanger. In: Es van, G.A.
& Overdiep, G.S., *Geschiedenis van de letterkunde der Nederlanden*. Deel
4. 's-Hertogenbosch: Teulings' Uitgevers-maatschappij L.C.G. Malmberg.
- Es, G.A. van (1948). Protestantsche letterkunde in de eerste helft der 17^e eeuw.
In: Es van, G.A. & Overdiep, G.S., *Geschiedenis van de letterkunde der
Nederlanden*. Deel 4. 's-Hertogenbosch: Teulings' Uitgevers-maatschappij
L.C.G. Malmberg.
- Flensburg, J.J. Dodt van (1846). *Archief voor kerkelijke en wereldsche
geschiedenissen, inzonderheid van Utrecht*. Deel 5. Utrecht: N. van der
Monde.
- Groenendijk, Leendert F. (1989). De Nadere Reformatie en het toneel. *De
Zeventiende Eeuw* (5), p. 141-153.
- Hunink, V. (2007). *Woeste mensenharten. De eerste tragedies uit Rome*.
's Hertogenbosch: Uitgeverij Voltaire.

- Kalff, G. (1909). *Geschiedenis der Nederlandsche letterkunde*. Deel 4. Groningen: J.B. Wolters.
- Konst, J. (1999). Nederlands toneel 1600-1730. Het onderzoek van de laatste twintig jaar. *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* (115), p. 201-217.
- Konst, J. (2003). *Fortuna, Fatum en Providentia Dei in de Nederlandse tragedie 1600-1720*. Hilversum: Uitgeverij Verloren.
- Knuvelde, G.P.M. (1978). *Handboek tot de geschiedenis der Nederlandse letterkunde*. Deel 1. Den Bosch: Uitgeverij Malmberg.
- Leerintveld, A.M. Th. (1989). Adonis en Christus, mythologie en christendom bij Revius. *De nieuwe taalgids* (82), p. 135-144.
- Meeuse, C.J. (2007). *Schijn bedriegt. Een christelijke visie op toneelspel en speelfilm*. Barneveld: Gebr. Koster.
- Pels, A. (1978). *Gebruik én misbruik des tooneels* (ed. M.A. Schenkeveld-van der Dussen). Culemborg: Tjeenk Willink / Noorduijn.
- Posthumus Meyjes, E.J.W. (1895). *Jacobus Revius, zijn Leven en Werken*. Amsterdam: Ten Brink & De Vries.
- Sizoo, A. (2011). *Augustinus' Belijdenissen*. Delft: Naamloze Vennootschap W.D. Meinema.
- Smit, W.A.P. (Ed.). (2002). [Jacobus Revius], *Over-Ysselsche sangen en dichten*. Amsterdam: Uitgeversmaatschappij Holland.
- Smits-Veldt, Mieke B. (2007). *Het Nederlandse renaissancetoneel*. Utrecht: HES uitgevers.
- Strengholt L. (Ed.). (1974). *Heilighe dagen*. Amsterdam: Buijten & Schipperheijn.
- Toet, J. (1991). *Hem, de Heer, Sy de eer! Opstellen over Jacobus Revius en over de geschiedenis van het Revius College*. Rotterdam: Revius College.
- Vondel, J. van den (1644). *Joseph in Dothan*. Amsterdam.
- Wille, J. (1963). De gereformeerden en het toneel tot omstreeks 1620. In: Wille, J. *Literair-historische opstellen*, p. 59-142. Zwolle.
- Worp, J.A. (1903). *Geschiedenis van het drama en van het toneel in Nederland*. Deel 1. Groningen: J.B. Wolters.

Digitale bronnen

- Acta of Handelingen der Nationale Synode te Dordrecht 1618-1619*. Houten: Den Hertog B.V., 1987. Naar de oorspronkelijke Nederduitse uitgave onder toezicht van J.H. Donner & S.A. van den Hoorn. Houten: Den Hertog B.V. 1987. Geraadpleegd op 2 juni 2022, van <http://www.kerkrecht.nl/sites/default/files/Nationale%20Synode%20te%20Dordrecht%201618-1619.pdf>
- Algemeen Letterkundig Lexicon*. (2012-heden). Geraadpleegd op 16 maart 2022, van https://www.dbnl.org/tekst/dela012alge01_01/-dela012alge01_02.pdf.
- Baden, Hans Jurriaensz. van. *De Schouwburg in 1653*. Geraadpleegd op 7 juni 2022, van <https://www.literatuurgeschiedenis.org/17e-eeuw/gysbreght-van-aemstel-en-de-amsterdamse-schouwburg>
- Bruijn, E. de (2006, 10 oktober). De echo van Revius' voetstappen. *Reformato-
risch Dagblad*. Geraadpleegd op 21 oktober 2021, van https://www.digibron.nl/viewer/collectie/Digibron/id/tag:RD.nl,20061010:newsml_-d62761b2511e8f116de90400d29d3494
- Bruijn, E. de (2009). Jacob Revius - calvinistische zanger. *Literatuurgeschiedenis*. Geraadpleegd op 14 mei 2022, van <https://www.literatuurgeschiedenis.org/schrijvers/jacob-revius>.
- Kosten, L.F. (2011, 1 juni). Jacobus Revius schreef een toneelstuk. *Digibron*. Geraadpleegd op 21 oktober 2021, van https://www.digibron.nl/viewer/collectie/Digibron/id/tag:ProtestantsNederland,20110601:newsml_67ae18a3a789e85e87e2e0c2bfcf236d.
- Meertens Instituut (2022). *Strofevorm zoeken*. Nederlandse Liederbank. Geraadpleegd op 17 maart 2022, van <http://www.liederenbank.nl/strofe-zoeken.php?lan=nl>
- Oostendorp, M. van (2018). De vorm van het Nederlandse sonnet in de 17^e en 18^e eeuw. *Neerlandistiek. Online tijdschrift voor taal- en letterkunde*. Geraadpleegd op 16 mei 2022, van <https://neerlandistiek.nl/2018/08/de-vorm-van-het-nederlandse-sonnet-in-de-17e-en-18e-eeuw/>.
- Revius, Jacobus (1630). Haman. Treurspel. In: *Over-Ysselsche sangen en dichten*. Amsterdam: Uitgeversmaatschappij Holland. Afschrift door G.C. van Uitert. Geraadpleegd op 20 januari 2021, van <https://www.hum2.leidenuniv.nl/Dutch/Ceneton/ReviusHaman1630.html>